

KUD "Zvir" iz antropološke perspektive

Žic, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:712309>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

Lucija Žic

KUD „ZVIR“ IZ ANTROPOLOŠKE PERSPEKTIVE

- Diplomski rad -

Rijeka, 2021.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA POVIJEST

KUD „ZVIR“ IZ ANTROPOLOŠKE PERSPEKTIVE

- Diplomski rad –

MENTORICA: dr. sc. Kosana Jovanović doc.

STUDENTICA: Lucija Žic

JMBAG: 0009075568

STUDIJ: Dvopredmetni sveučilišni studij povijesti i talijanskog jezika i književnosti

U Rijeci, rujan 2021.

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOG RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisala rad pod naslovom *KUD „Zvir“ iz antropološke perspektive* te da sam njegova autorica. Svi dijelovi rada, nalazi i ideje koji su u radu citirani ili se temelje na drugim izvorima (mrežnim izvorima, literaturi i drugom) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime studentice: Lucija Žic

Datum:

Vlastoručni potpis: _____

SAŽETAK

Ovaj rad bavi se djelovanjem Kulturnog umjetničkog društva „Zvir“ Jelenje. Kroz razgovor s ključnih informatorima rad donosi pregled razvoja KUD-a „Zvir“. U radu se opisuje proces rekonstrukcije grobničke narodne nošnje i izgled same nošnje. Opisani su grobnički narodni napjevi i njihove ključne značajke te predstavljen rad vokalne skupine. Predstavlja se i rad folklorne skupine i navode grobnički tradicionalni plesovi. Na temelju folklorno – scenskih prikaza rad prikazuje dva narodna običaja s Grobnišćine, *tanac pod feštu* i grobnički pir. Kroz istraživanje, provede je upitnik među članovima u kojima oni iskazuju svoja mišljenja i stavove vezane uz KUD-„Zvir“.

Ključne riječi: kulturna antropologija, KUD „Zvir“, Grobnik, grobnička narodna nošnja, grobnički narodni plesovi

SADRŽAJ

UVOD	1
1. ANTROPOLOŠKO ISTRAŽIVANJE	4
1.1. Kulturna antropologija.....	5
1.2. Metodologija istraživanja	7
2. GROBNIK.....	8
2.1. Život na Grobniku	9
3. KUD „ZVIR“	11
3.1. Tijek razvoja KUD-a „Zvir“	11
3.2. Manifestacije i gostovanja	12
3.3. Utjecaj zajednice.....	13
4. NARODNA NOŠNJA.....	16
4.1. Rekonstrukcija grobničke narodne nošnje.....	17
4.2. Izrada odjeće.....	18
4.3. Dijelovi grobničke narodne nošnje.....	20
4.3.1. Ženska narodna nošnja.....	20
4.3.2. Muška narodna nošnja	23
5. NARODNI NAPJEVI	26
5.1. Tradicionalna glazbala.....	28
5. GROBNIČKI PLESOVI	30
5.2. Vrste plesova	32
8. NARODNI OBIČAJI	34
8.1. <i>Tanac pod feštun</i>	34
8.2. Grobnički pir.....	35
9. PERSPEKTIVA ČLANOVA.....	38
ZAKLJUČAK	41
PRILOZI.....	43
LITERATURA.....	46

UVOD

Kulturno umjetničko društvo „Zvir“¹ neprofitna je udruga građana Republike Hrvatske koja djeluje na području općine Jelenje u Primorsko-goranskoj županiji osnovana 1973. godine. Čine ga folklorna skupina osnovana 1977., vokalna skupina osnovana 2003. i dječja folklorna skupina koja je osnovana 1994. godine. KUD „Zvir“ djeluje s ciljem očuvanja folklorne baštine cijele Hrvatske, posebno njegujući folklor svog grobničkog kraja. KUD nastoji oživiti stare grobničke običaje, čuvajući narodnu nošnju, zapisujući grobničke narodne napjeve i plesne koreografije. Kroz dječju sekciju KUD „Zvir“ nastoji potaknuti buduće generacije na nastavak glazbenog obrazovanja i na ostanak u KUD-u. KUD „Zvir“ je tijekom svog djelovanja organizirao mnoštvo manifestacija među kojima se ističu međunarodna smotra folklor „Zatancajmo po domaći“ i festival dječjeg stvaralaštva „Grobnički tići kantaju“. Također je organizator prigodnih koncerata ususret blagdana i svetkovina. Sudjeluje na raznim smotrama folklor, primjerice natjecanje folklornih parova „Drmeš DA!“, Međunarodna smotra folklor u Zagrebu i sl. Sekcije su odlazile i na gostovanja izvan granica Republike Hrvatske, pri čemu valja napomenuti gostovanja u Italiji, Austriji, Mađarskoj, Nizozemskoj itd. Kao jedno od najistaknutijih gostovanja ističe se sudjelovanje na festivalu folklorne glazbe u Mexicu. Gostovanjima u inozemstvu KUD je promovirao svoje autohtonu folklornu baštinu, ali i folklornu kulturu cijele Hrvatske te radio na jačanju odnosa s hrvatskim nacionalnim manjinama i s ostalim narodima.²

Ovaj diplomski rad prikazat će nastanak i djelovanje KUD-a „Zvir“ uz primjenu antropoloških metoda istraživanja. Pri tome će se koristiti antropološka metoda promatranja sa sudjelovanjem pri čemu će se pratiti javni nastupi KUD-a te će se pratiti i probe pojedinih sekcija. Dodatni podaci o radu KUD-a dobit će se proučavanjem video zapisa prošlih nastupa. Također će se koristiti metoda intervjua u kojoj će se ispitivati članove KUD-a. Najviše detalja o radu KUD-a razradit će se u razgovorima s ključnim informatorima, odnosno s osobama koje svojim iskustvom mogu pružiti više informacija o djelovanju KUD-a. Ključni informatori bit će osobe koje su zadužene za rukovodstvo udruge te umjetnički voditelji folklornih i vokalnih skupina. Intervjui s članovima KUD-a bit će formalnijeg karaktera te će se realizirati u obliku upitnika kroz koji će se pokušati doći do njihovih razmišljanja o važnosti održavanja kulturno

¹ U nastavku KUD „Zvir“, KUD ili „Zvir“

² URL: <https://www.facebook.com/KUD-Zvir-Jelenje-1626450134302645/> (preuzeto 12. 6. 2020.)

umjetničkog društva i njegovom doprinosu zaštite kulturne baštine grobničkog kraja. Upitnik će se također dotaknuti važnosti i učinku KUD-a „Zvir“ na svakodnevni život članova.

Prilikom istraživanja, osim primjene antropoloških metoda, analizirat će se literatura koja potpomaže razvoju metodologije rada. Za sam pristup korištenja antropološke perspektive u istraživanju koristit će se knjige *Window on humanity: a concise introduction to anthropology* Conrada P. Kottaka³ i *Through the Lens of Anthropology* Roberta J. Mucklea i Laure Tubelle de Gonzalez⁴, *Folkloristička čitanka* koju su uredile Marijana Hameršak i Suzana Marjanić⁵. Za razradu opisa folklornih karakteristika koje KUD „Zvir“ njeguje i predstavlja koristit će knjige poput *Grobnički luštrini* Alenke Juretić⁶, *Hrvatske narodne nošnje* Jelke Radauš-Ribarić⁷, *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha* koju su uredile Zorica Vitez i Aleksandra Muraj⁸ i sl.

U ovom istraživanju prikazat će se kratki pregled povijesti Grobnika u kojem će se posebno istaknuti seoske životne navike Grobničana. Zatim će se napraviti pregled rada KUD-a „Zvir“, osvrst na postignuća, ali i na poteškoće na koje je KUD nailazio tokom svojeg postojanja. U sljedećem dijelu istraživanja prikazat će se folklorna baština koju KUD „Zvir“ njeguje i čuva. Objasnit će se proces rekonstrukcije narodne nošnje koju članovi KUD-a nose na svojim nastupima, opisat će se izgled i dijelovi narodne nošnje te objasniti kada se nošnja u prošlosti koristila. Navest će se najistaknutiji grobnički narodni napjevi i njihove karakteristike te će se opisati kako je došlo do njihovih zapisivanja. Također će se pojasniti rad vokalne skupine. Zatim će se opisati grobnički tradicionalni plesovi te će se objasniti način rada odrasle i dječje folklorne skupine. Rad će se osvrnuti na osobe koje su zaslužne za zapisivanje narodnih napjeva i na osobe koje su svojim radom doprinijele očuvanju folklorne baštine grobničkog kraja. Predstaviti će se neki od narodnih običaja koje je KUD „Zvir“ na svojim nastupima prikazao. Na kraju će se prikazati stavovi članova KUD-a.

Ovim istraživanjem želi se prikazati na koji način KUD „Zvir“ utječe na zajednicu te kako oblikuje mlađe naraštaje potičući ih na sudjelovanje u folklornim događanjima, ali i bolje

³ Conrad P. Kottak, *Window on humanity: a concise introduction to anthropology*, New York, The McGraw-Hill, 2010.

⁴ Robert J. Muckle, Laura Tubelle de Gonzalez, *Through the Lens of Anthropology*, Toronto, University of Toronto Press, 2016.

⁵ Marijana Hameršak, Suzana Marjanić, *Folkloristička čitanka*, Zagreb, AGM, 2010.

⁶ Alenka Juretić, *Grobnički luštrini*, Jelenje, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine 2004.

⁷ Jelka Radauš-Ribarić, *Hrvatske narodne nošnje*, Zagreb, Libar, 2013.

⁸ Zorica Vitez, Aleksandra Muraj, *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha*, Zagreb, Barbat [etc.], 2001.

razumijevanje folklorne tradicije svojeg kraja. Također cilj je prikazati kako KUD „Zvir“ obogaćuje kulturnu baštinu Grobnika, ali i okolnih mjesta. Osim toga, kroz proučavanje KUD-a „Zvir“ ovaj rad dat će uvid u nekadašnji način života na Grobniku, nekadašnje običaje i navike lokalnog stanovništva.

1. ANTROPOLOŠKO ISTRAŽIVANJE

Antropologija je znanost u čijem je središtu proučavanja čovjek. S obzirom na širinu tog pojma i mnogobrojnost drugih znanstvenih disciplina koje se bave čovjekom, prilikom antropoloških istraživanja valja istaknuti koji je aspekt čovjekova života fokus antropologa. Stoga se antropologiju može podijeliti na četiri glavna akademska područja. To su arheologija, biološka antropologija, lingvistička antropologija i kulturna antropologija. Kada se antropološko istraživanje ne može svrstati samo pod jedno od navedenih akademskih područja govorimo o primijenjenoj antropologiji koja koristi znanstvene metode i vještine svih područja.⁹ Arheologija rekonstruira i interpretira ljudsko ponašanje kroz proučavanje materijalnih ostataka. Arheolozi na mjestima gdje ljudi žive ili gdje su nekad živjeli pronalaze artefakte, primjerice oružje, oruđe ili ostatke građevina. Analizom artefakata arheolozi mogu odgovoriti na mnoga pitanja o načinu života određenih zajednica. Primjerice, kroz analizu posuđa arheolozi uočavaju sličnosti u izradi i dekoriranju posuđa na različitim lokalitetima što ukazuje na kulturne veze različitih zajednica. Te veze mogu se odnositi na zajedničko kulturno porijeklo, mogu ukazivati na trgovinu ili na isti politički sustav. Biološka antropologija proučava biološku raznolikost čovjeka i objedinjuje paleoantropologiju odnosno ljudsku evoluciju od prvih fosila; ljudsku genetiku; proučavanje ljudskog rasta i razvoja te sposobnosti na prilagođavanje¹⁰ te primatologiju koja proučava neljudske primat s ciljem boljeg razumijevanja čovjekove uloge u životinjskom svijetu. Lingvistička antropologija je znanost o jezicima i uključuje klasifikaciju jezika, proučavanje jezičnih promjena, utjecaj jezika na kulturne značajke govornika i obrnuto, utjecaj drugih kulturnih značajki na jezik. Proučavanjem jezika također se mogu utvrditi migracije različitih zajednica te njihova međusobna interakcija.¹¹ Kulturna antropologija, koja se nekad naziva i socijalna antropologija ili sociokulturna antropologija, proučava društvo i kulturu, opisuje i analizira kulturološke značajke jedne zajednice koje potom uspoređuje s kulturnom drugih zajednica.¹²

⁹ Muckle, Tubelle de Gonzalez, *Through the Lens of Anthropology*, str. 7.

¹⁰ Kottak, *Window on humanity: a concise introduction to anthropology*, str. 16.

¹¹ Muckle, Tubelle de Gonzalez, *Through the Lens of Anthropology*, str. 9.-10.

¹² Kottak, *Window on humanity: a concise introduction to anthropology*, str. 12.-13.

1.1. Kulturna antropologija

Ono što čovjeka odvaja od ostalog životinjskog svijeta jest mogućnost usvajanja kulture. Iako neke životinje mogu imati neke kulturalne značajke, čovjek je jedino biće koje je uspjelo u potpunosti razviti kulturu. Kultura je pojam koji označava skup znanja, vjerovanja, zakona, običaja koje čovjek usvaja kao član određene društvene zajednice. Kultura nije biološki određena u svakom čovjeku, već se usvaja učenjem i izloženosti određenoj kulturnoj zajednici koja pojedincu interakcijom prenosi kulturološke značajke.¹³ Učenje o kulturi može biti aktivno, primjerice u odgoju kada roditelji jasno daju do znanja djetetu što mora činiti, ili pasivno kada osoba proučava ponašanja drugih i sama uočava što se smije, a što ne smije. Proces učenja o kulturi započinje od ranog djetinjstva u kojem najveću ulogu imaju roditelji i obitelj, zatim se nastavlja kroz obrazovanje. Utjecaj imaju i mediji te ostale aktivnosti u koje je osoba uključena za života.¹⁴ Učenje kulture počiva na simbolima, znakovima koji mogu biti verbalni ili neverbalni, a upućuju na nešto. Čovjek ima sposobnost razumijevanja simbola koji ne moraju imati prirodnu i jasnu povezanost s onime što simboliziraju. Sam jezik neke zajednice predstavlja skup simbola koji govornici razumiju. Kao primjer neverbalnih simbola možemo navesti nacionalne zastave za koje svatko zna koju zemlju simboliziraju. Sljedeća značajka kulture jest u tome što se ona prenosi, uči i dijeli u društvu. Dakle, kultura nije odlika pojedinca već se odnosi na veću ili manju grupu ljudi koja dijeli ista uvjerenja i navike.¹⁵ Međutim, ona ima veliki utjecaj na osobni razvoj osobe odnosno na gradnju njegova identiteta.¹⁶

Kultura se sastoji od tri dijela. Prvi, kognitivni, dio odnosi se na ono što mislimo odnosno na vrijednosti i simbole koje smo usvojili i koji nam pomažu da se identificiramo s ostalim pripadnicima kulture; drugi je bihevioralni i predstavlja ono što činimo i našu interakciju s drugim ljudima. Taj dio omogućuje nam razumijevanje drugih i prikladno ponašanje. Posljednji dio kulture odnosi se na ono što imamo odnosno na artefakte, materijalna dobra naše kulture, poput odjeće, nakita, oružja, oruđa ili građevina. Posljednji dio naziva se i materijalna kultura.¹⁷

S obzirom na samu kompleksnost pojma kulture i činjenicu da se ona ne može konkretnim podacima mjeriti ili izračunati, antropolozi istražuju kulturu neke zajednice

¹³ Kottak, *Window on humanity: a concise introduction to anthropology*, str. 23.

¹⁴ Muckle, Tubelle de Gonzalez, *Through the Lens of Anthropology*, str. 167.

¹⁵ Kottak, *Window on humanity: a concise introduction to anthropology*, str. 24.-27.

¹⁶ Muckle, Tubelle de Gonzalez, *Through the Lens of Anthropology*, str. 174.

¹⁷ Isto, str. 162.

terenskim radom. Oni se nastoje približiti pripadnicima kulture koju proučavaju, učeći od njih, proučavajući njihova ponašanja kako bi ih nakraju mogli razumjeti i opisati. Ovakav tip antropološkog istraživanja naziva se etnografsko istraživanje.¹⁸ Etnografi imaju za cilj opisati, ali i interpretirati kulturnu zajednicu proučavanu iz neposredne blizine.¹⁹ Potom se skupljeni podaci objavljuju u obliku knjige, članaka ili filma. Drugi pristup proučavanja kulture naziva se etnologija i podrazumijeva analizu i usporedbu etnografskih podataka više kultura ukazujući na sličnosti i različitosti kultura s ciljem boljeg razumijevanja.²⁰

Znanstvena disciplina usko vezana uz etnografiju jest folkloristika čiji je predmet proučavanja folklor. Generalno govoreći folkloristika se više bavila duhovnom kulturom, dok se etnografija fokusirala na materijalnu kulturu. U suštini danas je vrlo teško razlikovati etnografiju od folkloristike s obzirom da se predmeti proučavanja uvelike preklapaju. Folklor mnogo govori o načinu života neke zajednice što je zanimanje etnografa, dok se ni folkloristika više ne bazira samo na duhovnu kulturu, već istražuje folklor kao komunikacijski proces. Također valja napomenuti da obje discipline koriste gotovo jednake metode istraživanja radi čega ih postaje još teže odvojiti.²¹ Pojam folklor prvi je uveo Wiliam J. Thoms u svom pismu za časopis *Athenaeum* 1846. godine. Prema njemu folklor je „znanje ljudi ili poimence stare navadi, običaji, svetkovine, praznovjerja, balade, poslovice i sl. koje nestaju pred društvenim i kulturnim promjenama iz sredina 19. stoljeća.“²² Današnja definicija folkloru bila bi sveukupno stvaralaštvo utemeljeno na tradiciji neke kulturne zajednice, koje se reproducira na neškoloivan način i koji odražava identitet te zajednice.²³ Tijekom 20. stoljeća procesi industrijalizacije i urbanizacije smanjili su broj stanovništva na selu, a samim time i mogućnost prenošenja folklornih elemenata seoskih krajeva. Pod mišlju da samo seljačko stanovništvo tvori narodnu kulturu, dok su drugi slojevi stanovništva pod prevelikim utjecajem masovnih medija, potrošačke industrije i sl., u etnologiji i folkloristici smatralo se da će folklor izumrijeti. Do toga ipak nije došlo, već se folklor izmijenio. Suvremeno doba donijelo je nove načine izvođenja folkloru, a to je „prezentacija folkloru, folklor kao amaterska djelatnost i folklor kao faktor kulturne prakse“²⁴. Stoga folklor više ne predstavlja konzervativne ideje i način života isključivo seljačkog stanovništva, već je suvremena funkcija folkloru ponuditi alternativne

¹⁸ Muckle, Tubelle de Gonzalez, *Through the Lens of Anthropology*, str. 160.-161.

¹⁹ Sanja Potkonjak, *Teren za etnologue početnike*, Zagreb, HED, 2014. str. 12.-14.

²⁰ Kottak, *Window on humanity: a concise introduction to anthropology*, str. 12.-13.

²¹ Ivan Lozica, *Zapisano i napisano: folkloristički spisi*, Zagreb, AGM, 2008. str. 22.-26.

²² Wiliam J. Thoms, *Folklor*, Folkloristička čitanka, Zagreb, AGM, 2010. str. 25.-28.

²³ URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=20034> (preuzeto 28.9.2020.)

²⁴ Dunja Rihtman-Auguštin, *Istraživanje folkloru i kulturna praksa*, Folkloristička čitanka, Zagreb, AGM, 2010. str. 203.-205.

oblike kulture nasuprot tendencijama birokratskih kultura.²⁵ Na ova način djeluje i KUD „Zvir“ prezentirajući folklorne sadržaje poput narodne nošnje, narodnih napjeva i plesova kroz različite nastupe i manifestacije koje izvode izvođači-amateri.

1.2. Metodologija istraživanja

Prilikom etnografskog istraživanja, antropolozi koriste određene tehnike kako bi uspjeli opisati društvo koje proučavaju. Iste metode koristit će se i u proučavanju KUD-a „Zvir“. Prije svega važno je uspostaviti dobar odnos s informatorima i pri tome uspostaviti zajednički interes etnografa i informatora kako bi se postiglo lakše razumijevanje.²⁶ Glavna metoda etnografskog istraživanja, odnosno sudioničko promatranje, podrazumijeva odlazak na teren, razgovor sa članovima društva i sudjelovanje u njihovim aktivnostima. Na ovaj način može se najbolje uočiti kako članovi društva funkcioniraju, kako razmišljaju i što rade.²⁷ Sudioničko promatranje u proučavanju KUD-a „Zvir“ podrazumijeva odlazak na javne nastupe i probe KUD-a te druženje s članovima. Tijekom primjene ove metode zapisivat će se opažanja te snimati video zapisi. Usto koristit će se i video zapisi prijašnjih nastupa KUD-a objavljeni na Internetu. Sljedeća metoda jest metoda konverzacije u kojoj istraživač na različite načine razgovara sa sudionicima. Ova metoda može se očitovati u neobaveznim razgovorima s članovima ili može imati zadanu strukturu.²⁸ Prilikom nastupa i proba KUD-a „Zvir“ nastojat će se neobavezno razgovarati sa svim članovima. Osim toga članovi će ispuniti upitnik formalnijeg karaktera. Na taj način prikupit će se osnovne informacije o osobnim stajalištima članova o KUD-u, dužini njihovog članstva i sl. Za detaljnije informacije o nekom društvu potrebno je razgovarati s ključnim informatorima. Ključni informatori su osobe koje su krucijalni članovi društva i glavni su izvor informacija.²⁹ Razgovori s ključnim informatorima provodit će se u licem u lice u obliku polu-formalnog intervjua. Dio pitanja bit će unaprijed zadan, ali cilj intervjua nije samo striktno odgovaranje na pitanja, već će se dati sloboda informatorima da iznesu svoja znanja o KUD-u „Zvir“ i daju što detaljnije informacije. Dobiveni podaci nadopunit će se literaturom povezanom s općim folklornim značajkama i literaturom koja se također bavi grobničkom folklornom baštinom.

²⁵ Rihtman-Auguštin, *Istraživanje folkloru i kulturna praksa*, str. 209.

²⁶ Potkonjak, *Teren za etnologue početnike*, str. 64.-66.

²⁷ Muckle, Tubelle de Gonzalez, *Through the Lens of Anthropology*, str. 176.-177.

²⁸ Conrad P. Kottak, *Cultural anthropology*, McGraw-Hill Education, 2006. Str. 54

²⁹ Isto, str. 54.

2. GROBNIK

Geoklimatske, geopolitičke i prometne značajke uvelike utječu na kulturno-povijesne odlike nekog područja. Za prostor Grobnika stoga valja napomenuti da se on nalazi na raskrsnici puteva koji povezuju sjever i jug srednje Europe te jugoistok i sjeverozapad jadranske obale.³⁰

Da je Grobnik bio nastanjen već od Rimskog Carstva svjedoči rimski zid koji je prolazio od antičke Tarsatike do Prezida, preko Grobničkog polja. Lujo Margetić smatra da zid nisu dali napraviti stanovnici Tarsatike jer za to nisu imali niti dovoljno sredstava, niti ljudstva; već je područje Grobnišćine služilo kao veliki vojni logor, a pozadina izgradnje zida bila je narodu, koji je ondje obitavao, dati neki važni zadatak kako bi se postigla disciplina i kohezija.³¹

Prvo spominjanje imena Grobnika zabilježeno je 1223. godine kada su knezovi Krčki od hrvatsko-ugarskog kralja Andrije II. dobili Vinodolsku knežiju, koja se sastojala od 9 utvrđenih gradova, među kojima je i Grobnik sa svojom gospoštijom. Grobnik je predstavljao najzapadniji dio Vinodolske knežije. Njegov teritorij poklapao se s teritorijem župe sv. Filipa i Jakova koja se prvi puta spominje 1105. godine. U Vinodolskom zakoniku iz 1288. godine prvi put je zapisano ime Grobnika.³² Uz Grobnik uvijek se veže i priča o pobjedi protiv Mongola odnosno Tatara u bitci na Grobničkom polju 1242.g. U svojim govorima Grobničku bitku spominjale su osobe poput Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Josipa Juraja Strossmayera, književnici Dimitrij Demeter, Petar Preradović, August Šenoa, a legende o bitci i danas se prepričavaju među lokalnim stanovništvom. Štoviše, bitka na Grobničkom polju postala je sinonim hrvatstva i hrvatske borbe za slobodu.³³

1780. godine se od župe sv. Filipa i Jakova odvaja župa sv. Mihovila na Jelenju, a 1830. i župa sv. Bartola na Cerniku. Župe su tako podijeljene i danas. Nakon ukidanja kmetstva, 1870. g. formira se upravna općina Grobnik sa sjedištem na Čavlima, koja se 1895. dijeli na tri općine Grobnik, Cernik-Čavle i Jelenje. Takva podjela postojala je sve do kraja Drugog svjetskog rata.

³⁰ Krešimir Galin, Mladen Galin, *Izuzetne kulturne i povijesne značajke Grobnišćine*, Grobnički zbornik sv. 9., Rijeka, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 2013., str. 231.

³¹ Lujo Margetić, *Iz starije grobničke povijesti*, Grobnički zbornik sv. 4, Rijeka, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 1996., str. 11.-13.

³² Stanislav Lukanić, *Kroz grobničku prošlost*, Sušačka revija br. 61., 2008.(preuzeto 12.10. 2020. <http://klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=61&C=21>).

³³ Lujo Margetić, *Tradicija bitke s Tatarima (1242. god.)*, Grobnički zbornik sv. 2, Rijeka, Odbor za obilježavanje 750. obljetnice boja Hrvata s Tatarima na Grobničkom polju, 1992., str. 11.-12.

Nakon rata Grobnišćina se dijeli na tri uprave: Cernik-Čavle, Jelenje i Grobnik.³⁴ S formiranjem Općine Sušak, Grobnišćina ulazi u njen sastav, a zatim i Sušak i Grobnišćina postaju sastavnice Općine Rijeke. Danas su na Grobniku dvije općine, i to su Čavle i Jelenje, a naselja Pašac, Orehovica i Svilno pripadaju području grada Rijeke.³⁵

2.1. Život na Grobniku

O načinu života na Grobniku mnogo govori studija Ade Maršanić koja je temeljem usmene povijesti i primjenom intervjua doznala kako se na području Grobnišćine živjelo u periodu od Prvog do Drugog svjetskog rata.³⁶ Intervjuirajući gospodina Dragomira Petrovića, Maršanić izvješćuje da su ljudi isprva živjeli u kućama koje su bile pokrivene slamom, a kasnije žljebovima. Bogatiji stanovnici imali su kuće na kat, na katu su živjeli, a u prizemlju su se nalazili podrumi i štale. Glavna prostorija svih domaćinstava bila je kuhinja u kojoj bi od pruća ili daski bio sagrađen zid visok metar i pol koji je sprječavao ulazak hladnog zraka kada bi se ulazna vrata otvorila. U kuhinji bi se nalazilo ognjište ili peć, koji su služili za grijanje i za pečenje hrane. Takve peći kupovale su se u Rijeci i na Sušaku. U kuhinji bi se nalazio i mali stol i stolice gdje su ukućani objedovali, većinom iz jedne zdjele s vilicama i žlicama. Veliki dio kuhinje zauzimala je ostava u kojoj se držala hrana. Prehrana grobničkog stanovništva sastojala se od graha, krumpira, kupusa, kisele repe i mrkve, dok se meso jelo vrlo rijetko s obzirom da ga uglavnom nije bilo. Kad bi se jelo meso, reklo bi se da je *prasac zamastil va lonac*.³⁷ Neizostavna namirnica bila je i poznata *palenta krompirica*, a u nedostatku krumpira znala se kuhati i tzv. *palenta golica*. Kruh se pekao u kućama, a u trgovinama se kupovalo samo ulje, brašno, petrolej i šećer. Umjesto kave, Grobničani su znali peći ječam. Spavalo se obično u jednoj sobi koja je imala više kreveta. Veća djeca ponegdje su spavali i na slami.³⁸

Lokalno stanovništvo obrađivalo je zemlju na svojim posjedima, a s ledina i sjenokoša s planina kosilo se sijeno koje je služilo kao stočna hrana. Nekolicina obitelji na Grobniku držala je konje. Po cijelom Grobniku stanovništvo je imalo krave. Kravlje mlijeko prodavali su

³⁴ Stanislav Lukanić, *Od Grobničke gospoštije preko grobničkih općina i mjesnih zajednica do suvremenih općina na Grobnišćini*, Grobnički zbornik sv. 4, Rijeka, Katedra Čakavskoga sabora Grobnišćine, 1996., str.124.

³⁵ Lukanić, *Kroz grobničku povijest*, (preuzeto 12.10.2020.

<http://klubsusacana.hr/revija/clanak.asp?Num=61&C=21>).

³⁶ Ada Maršanić, *Kako se j prvo živelo*, Grobnički zbornik sv. 5, Rijeka, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 1998., str. 257.

³⁷ Isto, str. 259.

³⁸ Isto, str. 257.-260.

na Sušaku i u Rijeci, a od skorupa od mlijeka radili su maslac. Mnogo je lokalnog stanovništva držalo ovce. Od ovčjeg sira radio se grobnički sir i skuta. Vuna se rijetko prodavala, ali su se od nje izrađivali odjeća, deke i jastuci. Siromašnije kuće držale su tzv. sirotinjsku kravu – kozu.³⁹ Dakle, stočarstvo, a posebno ovčarstvo predstavljalo je najvažniju gospodarsku granu na području Grobnišćine već od srednjeg vijeka. Tome svjedoči i činjenica da se stočarstvo kao termin nalazi u 14 članaka u Vinodolskom zakonu, dok se primjerice vinogradski termini spominju u 5 članaka.⁴⁰ Kada se govori o ovčarstvu na Grobniku, nezaobilazno je spomenuti i sad već legendarne grobničke *mlikarice*, žene koje su svakodnevno na leđima nosile od 15 do 20 litara mlijeka i pješačile s Grobnika u Rijeku kako bi ga ondje prodavale. Zanimljivo je da su prvi mljekari zapravo bili muškarci, koji su mlijeko nosili u ovčjim mješinama. Kasnije taj posao preuzimaju žene. *Mlikarice* su mlijeko nosile u koševima različitih veličina u kojima su se nalazile pokositrene limene kante s poklopcem.⁴¹

Svako selo imalo je svoju *oštariju* odnosno krčmu. U *oštariju* se odlazilo uglavnom nedjeljom, ondje se pilo vino ili rakija i kartalo *marijaš* ili *trešet*. Nedjeljom su se u *oštarijama* održavali *tanci*.⁴² *Tance* je vodio *feštar* odnosno osoba koja je pripremala i vodila zabavu. Također je najavljiavao početak i redosljed plesova te davao znak *sopcu* odnosno sviraču da počne ili prestane svirati.⁴³ *Tanac* je plaćao onaj tko ga je naručio ili ako su svi skupa *tancali*, *feštar* bi nasumično zaustavio nekog mladića kojem bi rekao *Palo ti j mladiću* i on bi morao platiti *tanac*. *Tanci* su se održavali i za svatove te za maškare. Na tancima je svirala harmonika *trieštinka*, a ponekad bubanj i tambure – *berde i bugarija*. Osim što su odlazili na *tance*, stanovništvo je nedjeljom igralo boće.⁴⁴

³⁹ Maršanić, *Kako se j prvo živelo*, str. 260.-261.

⁴⁰ Vinko Tadejević, *Ovčarstvo Grobnišćine – Povijest i perspektive*, Grobnički zbornik sv. 4, Rijeka, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 1996. str. 301.

⁴¹ Alma Polić-Tadejević, *Grobničke „mlikarice“*, Grobnički zbornik sv. 3, Rijeka, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 1994., str. 84.-85.

⁴² Maršanić, *Kako se j prvo živelo*, str. 262.-263.

⁴³ Juretić, *Grobnički luštrini*, str. 110.

⁴⁴ Maršanić, *Kako se j prvo živelo*, str. 262.-263.

3. KUD „ZVIR“

3.1. Tijek razvoja KUD-a „Zvir“

Kulturno umjetničko društvo „Zvir“ svoje je postojanje započelo 1973. godine i to kao muški pjevački zbor kojeg je činilo 50-ak muškaraca. Četiri godine nakon, 1977. godine, u KUD-u „Zvir“ osniva se folklorna skupina pod vodstvom Alenke Juretić, učiteljice razredne nastave u Osnovnoj školi Jelenje- Dražice. S obzirom da je Alenka Juretić u sklopu izvannastavne aktivnosti učenike podučavala folkloru, nastaje ideja osnivanja folklorne skupine kako bi djeca koja su tada završila osnovnu školu mogla nastaviti s učenjem folkloru. Stoga se šalje molba tadašnjem zboru da se osnuje nova sekcija „Zvir-a“, odnosno folklorna skupina.⁴⁵ S ciljem podučavanja folkloru djece osnovnoškolskog uzrasta 1994. godine osniva se dječja folklorna skupina.⁴⁶ U sklopu KUD-a „Zvir“ također su svojevremeno djelovale limena glazba i tamburaški sastav.⁴⁷

Početkom osamdesetih godina muški zbor postoje mješoviti pjevački zbor radi priključivanja ženskih vokala te kao takav djeluje sve do svoje 30. godišnjice. Usporedno s time, folklorna skupina doživljava veliki uzlet, povećava se interes za folklor te skupina nastupa često u turističke i kulturne svrhe. Tome su uvelike doprinijela istraživanja grobničke folklorne baštine Alenke Juretić koja su u tom periodu bila u punom zamahu. Taj uzlet traje sve do početka 90-ih godina odnosno do početka Domovinskog rata, kada je mnogo mladića, mahom članova folklorne skupine, otišlo na bojište. Usprkos tome nekolicina članova uspijeva nastaviti s radom te organizira odlazak „Zvir-a“ na gostovanje u Njemačku, u sklopu akcije Caritasa u svrhu prikupljanja humanitarne pomoći. To gostovanje ističe se kao jedno od najuspješnijih i najsvrhovitijih angažmana. Po završetku rata i s nastankom nove države, folklor doživljava novi uzlet kako u cijeloj Hrvatskoj, tako i na području Grobnika. Počinje se pridavati više pažnje hrvatskom folkloru s ciljem jačanja nacionalnih i domoljubnih osjećaja. Alenka Juretić vodila je folklornu skupinu sve do umirovljenja, kada ju nasljeđuje Martina Mičetić-Davidić.⁴⁸

KUD „Zvir“ proširio je svoje djelovanje kada je profesorica glazbene kulture Dorotea Štifanić Mislej započela održavati glazbeni tečaj u kojem je predavalo pet profesora, a sam tečaj

⁴⁵ G.J.P. (1960.)

⁴⁶ URL: <https://www.jelenje.hr/novosti/iz-medija/791-primorski-novi-list-reportaza-o-kud-u-zvir-i-alenki-juretic> (preuzeto 12.1.2021.)

⁴⁷ G.J.P. (1960.)

⁴⁸ G.J.P. (1960.)

brojao je pedesetak polaznika. Glazbeni tečaj, ali i festival dječjeg stvaralaštva „Grobnički tići kantaju“ pokazao je zainteresiranost za uvježbavanje pjevačkih vještina i učenje narodnih napjeva, stoga se 2003. godine osniva nova sekcija KUD-a „Zvir“, vokalna skupina koja njeguje tradicijske napjeve Grobnišćine, ali i narodne napjeve cijele Hrvatske i koju vodi Dorotea Štifanić Mislej do 2005. godine.⁴⁹ Nju nasljeđuju Andrija Perušić, a nakon njega na mjesto umjetničkog voditelja dolazi Davor Juretić koji vokalnu skupinu vodi od 2007. do danas.⁵⁰

3.2. Manifestacije i gostovanja

KUD „Zvir“ je 1995. godine započeo organizirati međunarodnu smotru folkloru pod nazivom „Zatancajmo po domaći“ koja se održavala na Jelenju i u Dražicama. Smotra se održavala obično u rujnu oko blagdana sv. Mihovila, zaštitnika crkve na Jelenju. Na smotri bi se svake godine našle folklorne skupine iz Hrvatske te iz raznih dijelova svijeta, koje je „Zvir“ ugošćavao na nekoliko dana te u suradnji s turističkim zajednicama vodio na razne izlete duž Kvarnera.⁵¹ Na smotri na Grobniku je nastupilo preko 3500 folklorša iz Hrvatske i Europe.⁵² Zadnja smotra održala se 2017. godine.⁵³

Festival dječjeg stvaralaštva „Grobnički tići kantaju“ nastao je 1994. godine. U prvoj godini postojanja na festival se prijavilo pedesetak djece. Na početku su djeca izvodila već poznate pjesme, a sljedećih su godina pod vodstvom svojih mentora samostalno pisala tekstove pjesama i skladala.⁵⁴ Svake su se godine pjesme s festivala objavljivale u obliku nosača zvuka. Nakon 25 godina festival se prestao održavati. Sada se u KUD-u radi na tome da se pjesme s nosača zvuka objave javno na You Tubu kako bi pjesme ponovno zaživjele i bile dostupnije publici.⁵⁵

Folklorna skupina nastupala je na raznim manifestacijama među kojima se ističu nastupi na Međunarodnoj smotri folkloru u Zagrebu, Smotri folkloru u Metkoviću „Na Neretvu misečina pala“, Vinkovačke jeseni i sl.⁵⁶ U novije vrijeme počinju se organizirati i natjecanja

⁴⁹ G.J.P. (1960.)

⁵⁰ URL: <https://www.jelenje.hr/novosti/iz-medija/791-primorski-novi-list-reportaza-o-kud-u-zvir-i-alenki-juretic> (preuzeto 12.1.2021.)

⁵¹ G.J.P. (1960.)

⁵² URL: https://www.youtube.com/watch?v=JL_ZjrWKqx0 (preuzeto 15.5. 2021.)

⁵³ G.J.P. (1960.)

⁵⁴ URL: <https://www.jelenje.hr/novosti/iz-medija/1396-novi-list-ucitelica-cetrdeset-let-uz-grobnicki-kanat-ples-i-tice> (preuzeto 21.8.2021.)

⁵⁵ G.J.P. (1960.)

⁵⁶ M.M.D. (1988.)

folklornih skupina, a ne samo prezentacije autohtonih plesova i pjesama, s ciljem popularizacije folkloru i približavanja mlađim generacijama. Udruga profesionalnih folklornih koreografa i voditelja započela je jednom godišnje održavati takav tip natjecanja u kojem folklorne skupine pripremaju koreografije.⁵⁷ Natjecanja se održavaju u Zadru i u Krapini u ožujku svake godine. KUD „Zvir“ na tim je natjecanjima uvijek rado primijećen te je osvajao druga i treća mjesta. Također je sudjelovao na natjecanju folklornih parova „Drmeš DA!“ koji se održava u Zagrebu tijekom lipnja gdje su parovi „Zvir-a“ uvijek među prva tri nagrađena.⁵⁸ Koreografije pripremljene za folklorne parove kasnije bi se prilagođavale cijeloj skupini i prezentirale prilikom lokalnih nastupa.⁵⁹ KUD rado nastupa pred domaćom publikom na manifestacijama koje su u organizaciji lokalne zajednice poput „Mihoje“, „Feral ki je pustil sinjal“, „Festival palente i sira“ i sl.⁶⁰

Među gostovanjima izvan Hrvatske najviše se ističe gostovanje na međunarodnom festivalu folklorne glazbe u Mexicu u gradu Zacatecas. Ondje je KUD održao nekoliko samostalnih koncerata. Cjelokupno gostovanje ostavilo je veliki utjecaj na članove KUD-a. Sugovornica ističe da ju je pri tom gostovanju najviše dojmio odaziv publike. Koncert koji su održali bio je popraćen s nekoliko desetaka tisuća ljudi koji su sa zanimanjem i uzbuđenjem pratili nastup „Zvira“. Zanimljivo je također to je publika nakon koncerta tražila od članova autograme.⁶¹

3.3. Utjecaj zajednice

Dok se Grobnik nalazio pod Općinom Rijeka, sugovornica ističe da su postojale tendencije za marginalizacijom grobničke kulturne baštine, najviše radi toga što se financijska i moralna podrška raspodjeljivala na veći broj udruga pri čemu je veliki dio podrške pripadao nekim drugim udrugama. Međutim s odvajanjem Grobnika od Općine Rijeke financijska situacija KUD-a „Zvir“ se popravlja. Pri tome sugovornica naglašava značaj tadašnjeg načelnika općine Branimira Juretića koji je davao veliku podršku radu KUD-a „Zvir“. Upravo u tom periodu krajem 20. i početkom 21. stoljeća KUD ostvaruje svoje najveće projekte koje je najvećim dijelom potpomognula lokalna zajednica odnosno općina Jelenje. Realizirana je

⁵⁷ G.J.P. (1960.)

⁵⁸ M.M.D. (1988.)

⁵⁹ G.J.P. (1960.)

⁶⁰ M.M.D. (1988.)

⁶¹ G.J.P. (1960.)

rekonstrukcija blagdanske narodne nošnje, izdana je knjiga *Grobnički luštrini* koju potpisuje Alenka Juretić, pokrenuta je smotra folkloru „Zatancajmo po domaći“ te festival dječjeg stvaralaštva „Grobnički tići kantaju“. Uslijed lošijih financijskih prilika i smjenom vodstva u lokalnoj upravi, mijenja se i financijska podrška lokalne zajednice prema KUD-u „Zvir“. Od tada, pa tako i danas, KUD opstaje ponajviše zahvaljujući angažmanu članova te zahvaljujući sponzorima, mahom lokalnim poduzetnicima među kojima sugovornica i članovi KUD-a ističu tvrtku „Thermotechnik“. Valja napomenuti da je neke od projekata sufinancirala i Primorsko – goranska županija te Ministarstvo kulture. Što se tiče dodjele sredstava iz fondova Europske Unije, KUD „Zvir“ zasad još nije sudjelovao na natječajima, iako je ta opcija aktualna u budućim planovima društva.⁶²

Gorući problem „Zvir-a“ koji ističe sugovornica jest što ovo kulturno umjetničko društvo nema vlastiti prostor. KUD nikad u svom postojanju nije dobio prostorije koje bi bile namijenjene isključivo njima. Isprva su se probe folklorne skupine održavale u prostorijama škole u Dražicama, međutim kada se ta škola počela preuređivati sve udruge, koje su koristile prostore škole, morale su preseliti. Jedno vrijeme KUD je koristio prostore u Općini te se potom obratio za pomoć župniku Milardoviću koji je „Zvir-u“ ustupio prostorije župnog doma na Jelenju gdje KUD već nekoliko godina održava sve probe. Iz KUD-a navode kako bi s postojanjem adekvatnog prostora, koji bi se mogao prilagoditi potrebama sekcija, povećao i interes za folklorom jer bi osim proba, članovi mogli koristiti prostorije i za međusobno druženje te ugošćavanje gostiju prilikom koncerata.⁶³

Proučavajući financijsku pozadinu članova KUD-a ispitanih kroz upitnik, pokazalo se da pet ispitanika smatra da su živjeli u dobrostojećoj obitelji, tri smatraju da njihova obitelj nije bila dobrostojeća, a dva ispitanika kažu da su živjeli u prosječnoj obitelji. Ove izjave ukazuju na to da je članstvo u KUD-u bilo dostupno svim slojevima društva, odnosno da nije nužno ovisilo o obiteljskoj financijskoj slici. Kada se govori o financiranju gostovanja i nastupa, svi ispitanici tvrde da su se putovanja financirala sredstvima iz budžeta KUD-a „Zvir“ uz kombinaciju vlastitih sredstava. Neki također navode i pomoć sponzora za realizaciju projekata. Većina ispitanika uočava pad u podršci lokalne uprave, navodeći da je i moralna i financijska podrška prije bila veća nego što je danas. Jedan od ispitanika navodi pad financijske podrške, ali ne i moralne, navodeći da sada lokalna uprava djeluje više kao simpatizer.

⁶² G.J.P. (1960.)

⁶³ G.J.P. (1960.)

Bez obzira na svu pomoć sponzora, sugovornica intervjua ističe da sva amaterska društva pa tako i KUD „Zvir“ najviše ovise o financijskoj i moralnoj podršci lokalne zajednice, navodeći da ukoliko lokalna zajednica ne pruža potporu, svako je takvo društvo osuđeno na propast. Smatra da se „Zvir“ unatoč oscilacijama u podršci lokalne zajednice uspio održati zahvaljujući dugogodišnjem postojanju radi kojeg su drugi prepoznati njegov značaj.⁶⁴

Sugovornica smatra da KUD „Zvir“ nema problema s publikom te da su njihovi nastupi uvijek pristojno popunjeni. Međutim uočava trend smanjenja interesa za sam folklor te folklornu baštinu. S obzirom na pregršt aktivnosti koje se danas nude mladim generacijama došlo je do stagnacije u interesu za folklorom. Sugovornica navodi da je u vrijeme najvećeg uzleta „Zvira“ postojala određena „glad“ ljudi za takvim načinom izričaja koja je postepeno počela opadati. Dodatan faktor za pad interesa za folklor je i kidanje veza između osnovnoškolskog obrazovanja i rada KUD-a. S odlaskom Alenke Juretić s mjesta učiteljice u osnovnoj školi u Dražicama u mirovinu, prekida se spona između škole i ovog kulturno umjetničkog društva.⁶⁵ S druge strane, drugi sugovornik smatra da zanimanje za tradicijom ne jenjava, već suprotno. To potkrepljuje činjenicom da se danas održava veliki broj smotri u Hrvatskoj, ali i po svijetu.⁶⁶

⁶⁴ G.J.P. (1960.)

⁶⁵ G.J.P. (1960.)

⁶⁶ D.J. (1991.)

4. NARODNA NOŠNJA

Narodna nošnja odraz je geografskih, gospodarskih i kulturnih obilježja svakog kraja. Nošnja se prilagođavala svom području te se iz nje može razaznati čime su se stanovnici ponajviše bavili, kakva je klima na području gdje se određena nošnja nosi, no i kakav je stvaralački domet stanovništva. Narodne nošnje Hrvatske se prema karakteristikama dijele na panonsko, dinarsko i jadransko područje.⁶⁷

U narodnoj nošnji jadranskog područja mogu se često pronaći elementi odjeće drugih mediteranskih zemalja, ali i alpski odnosno tursko-orijentalni utjecaji. Na jadranskom području gornji dijelovi nošnje obično su se izrađivali od vune koja se dobivala od domaćih ovaca i koja se prela u kućama. Odjevnih predmeta od tkanine rijetko su se izrađivali u kućnoj radinosti, već su se davali poluprofesionalnim tkaljama. Laganija tkanina, prigodna za ljeto, krojila se u dva nita i nazivala se *carza*, *sarza*, dok se zimska tkanina krojila gušće, u četiri nita, i naziva se *raša*. Bojanje sukna obavljali su majstori *tintori*. Na jadranskom području izrađivala se i svila od koje su se tkali svileni rupci, *šudari*, kojima su žene pokrivala glavu. Druge vrste tekstila uglavnom su se kupovale u trgovinama, u gradovima ili na sajmovima. Zajednička značajka jadranskog područja su vunene čarape ili tzv. *bičve*, *hoveje*, *kalcete* i obuća koja je imala ravan potplat koji je kod prstiju završavao na šiljak.⁶⁸

Tradicionalna grobnička nošnja ima najviše karakteristika nošnji jadranske etnografske zone, ali i snažne utjecaje dinarske i alpske etnografske zone.⁶⁹ Kako su se nošnje izrađivale na Grobniku, postojali su brojni obrti specijalizirani za preradu vune i proizvodnju odjeće. Bili su razvijeni tkalački, bojadisarski, stuparski, krojački, obućarski, klobučarski obrti. Usporedno s urbanizacijom Grobnišćine te sve brže i masovnije proizvodnje, obrti počinju polako propadati, a s time se i narodna nošnja počela modificirati i postupno nestajati iz svakodnevne upotrebe.⁷⁰

⁶⁷ Radauš-Ribarić, *Hrvatske narodne nošnje*, str. 9.

⁶⁸ Isto, str. 62.-63.

⁶⁹ Irvin Lukežić, *Grobnička narodna nošnja*, Grobnički zbornik sv. 5, Rijeka, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 1998., str. 470.

⁷⁰ Juretić, *Grobnički luštrini*, str. 32.

4.1. Rekonstrukcija grobničke narodne nošnje

Od izvorne grobničke odjeće danas se nije gotovo ništa sačuvalo. Nikad nisu pronađeni slikovni prikazi cijele nošnje, već samo pojedini dijelovi.⁷¹ Međutim, osnivačica KUD-a „Zvir“ Alenka Juretić uspjela je dati rekonstruirati blagdansku narodnu nošnju Grobnika koja se nosila u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća. Narodna nošnja rekonstruirana je na temelju ponekih povijesnih zapisa o nošnji, opisa stariji stanovnica Grobnika te dokumentima iz obiteljskih arhiva odnosno na temelju oporuka u kojima su bile popisivane dote koje su se davale djevojkama koje su se udavale.⁷² Poljski etnolog Emil Korytko zabilježio je prvi opis grobničke nošnje 1838. godine. Nakon toga potpuniji opis odjeće koju je nosilo stanovništvo gornjeg toka Rječine daje Ivo Jardas u svom djelu „Kastavština“.⁷³ Grobničku nošnju istraživao je i dr. Irvin Lukežić koji je povezo prijašnje zapise o nošnji i svoje podatke te uspio napisati popis dijelova grobničke nošnje.⁷⁴ Nakon objave Lukežićevog istraživačkog rada 1993. godine KUD „Zvir“ počeo je raditi na rekonstrukciji grobničke nošnje. Kostimografkinja Ružica Sokolić izradila je nacрте koje su pregledali mnogi Grobničani dajući svoje prijedloge i primjedbe. Prve nošnje sašila je kazališna krojačica Đurđica Pilčić.⁷⁵ Samu izradu nošnji financirao je KUD „Zvir“ i Općina Jelenje. 25. rujna 1997. u Domu kulture Dražice na obilježavanju 20. obljetnice Folklorne skupine KUD-a „Zvir“, Dana Općine Jelenje i blagdana Mihoje predstavljena je rekonstruirana grobnička nošnja s kraja 19. stoljeća.⁷⁶

⁷¹ Juretić, *Grobnički luštrini*, str. 29.

⁷² Biserka Fućak, *Spomenar gromiških običajih*, Rijeka, Adamić, 2003. str. 19.

⁷³ Ivo Jardas, *Kastavština, Građa o narodnom životu i običajima u kastavskom govoru*, Zagreb, JAZU, 1957.

⁷⁴ Juretić, *Grobnički luštrini*, str. 29.-30.

⁷⁵ G.J.P. (1960.)

⁷⁶ Alenka Juretić, *Projekt rekonstrukcije grobničkih nošnji*, Grobnički zbornik sv. 5, Rijeka, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 1998., str. 461.- 462.

Prilog 1. Predstavljanje grobničke narodne nošnje

Izvor: Alenka Juretić, *Projekt rekonstrukcije grobničkih nošnji*, Grobnički zbornik sv. 5, Rijeka, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 1998., str. 466.

Prilog 2. Alenka Juretić na predstavljanju grobničke narodne nošnje

Izvor: Alenka Juretić, *Projekt rekonstrukcije grobničkih nošnji*, Grobnički zbornik sv. 5, Rijeka, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 1998., str. 466.

4.2. Izrada odjeće

Odjeća se izrađivala od vune za koju je Grobnišćina imala sve potrebne uvjete, točnije pašnjake za ispašu ovaca i vodu kojom se ispirala vuna. S obzirom na dobre uvjete na Grobniku su se razvile radnje za prebiranje, tkanje, bojanje, krojenje, šivanje i prodaju vune.⁷⁷ Nakon striženja ovci i prebiranja, sirovo sukno se davalo *stuparu* koji je vunu na Rječini razmekšao u stupama. Sukno bi se prvo močilo 4 do 5 sati. Potom se tuklo batovima 24 do 28 sati. Svakih par sati sukno je trebalo pretresti da se ne zalijepi. U tom procesu sa sukna su padale dlačice

⁷⁷ Fućak, *Spomenar gromiških običajih*, str. 19.-20.

koje su pripadale *stuparu* i koje su se prodavale za punjenje jastuka i strunjača za krevete.⁷⁸ Nakon stupanja, vunu bi se raščešljalo i namatalo u smotuljak, koji se potom vezao na preslicu. Nakon što bi se vunu isprelo i vezalo, bila je spremna za bojanje prirodnim bojama. Bojilo se na način da se u loncu zakuha voda, doda šaka do dvije soli te bi se u smjesu zamočila vuna. Da bi se dobila crvena boja koristili su se plodovi drenjine i kupine, a za smeđu boju list oraha, bršljana ili jasena. Kada bi se lonac ohladio, vuna se ispirala dok ne bi prestala puštati boju.⁷⁹

Vuna koja se koristila za veće komade odjeće tkala se na tkalačkom stroju, makar su grobničke domaćice znale plesti na iglama gotovo sve. Od janjeće vune izrađivalo se rublje i dječja odjeća, od finije ovčje vune dobivala se ženska i muška odjeća i posteljina, dok su se od vune ovna izrađivale debele deke, tepisi, čarape i kaputi. Na svakom komadu odjeće izvezao bi se monogram vlasnika, a odjeća se čuvala i nosila od ženidbe do smrti.⁸⁰

Tkalačko se znanje prenosilo usmeno na način da je obično starija i iskusnija tkalja imala pomoćnicu koju bi poučavala sve dok pomoćnica nije bila sposobna samostalno tkati. O krojačkim obrtima ostalo je vrlo malo podataka što je vjerojatno zato što profesionalnih obrta ni nije bilo mnogo, već su se domaćice uglavnom bavile izradom odjeće za svoju obitelj. Također valja napomenuti da su se profesionalnim krojačkim zanatom ponajviše bavili muškarci. Prilikom krojenja oni su se obično specijalizirali za određenu odjeću. Lukežić tako navodi dvojicu grobničkih klobučara koji su izrađivali velike crne šešire širokog oboda koji predstavljaju i sastavni dio muške narodne nošnje prve polovice 20. stoljeća.⁸¹

Osim tekstilnog obrta, na području Grobnika nalazile su se i kožarske radnje koje su podrazumijevale kožare, krznare, postolare i opančare. Kao osnovni materijal Grobničani su koristili kožu i krzno domaćih, ali i divljih životinja koje su se lovile u obližnjim grobničkim šumama. Na Grobniku je bilo mnogo postolara za koje se navodi da su pokazivali veliku društvenu pokretljivost s obzirom da su premještali svoje obrte u obližnja sela i gradove ukoliko nisu bili zadovoljni ostvarenim profitom. Također su obilazili Grobnišćinu kako bi prodavali svoje proizvode i ugovarali narudžbe. Isprva su mjesta obilazili pješice, a kasnije biciklom. Izrađivale su se čizme, cokule, natikače koje su s gornje strane bile od crne ukrašene tkanine, a s donje od žute kože blago savijene na opančić. Na Grobniku je bila razvijena i opančarska

⁷⁸ Irvin Lukežić, *Stari grobnički zanati*, Grobnički zbornik sv. 3, Rijeka, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 1994., str. 217.-218.

⁷⁹ Fućak, *Spomenar gromiških običajih*, str. 19.-20.

⁸⁰ Isto, str. 19.-20.

⁸¹ Lukežić, *Stari grobnički zanati*, str. 219.-221.

djelatnost. Na Čavlima je 1897. otvorena „Primorska radionica opanaka“ u kojoj je radilo desetak radnika. Radionica je predstavljala najveći opančarski proizvodni i prodajni centar.⁸² Isprva su se kao dio nošnje nosili opanci koje su ipak zamijenili postoli u kojima se moglo i lakše plesati.⁸³ Grobnički tići uglazbili su pjesmicu koja najbolje objašnjavaju izgled i uporabu postola:

Moji postolići bili su plavi,

Gori koža mehka

Doli potplat pravi

Oni su bili samo za maši

*Za dohtoru i za vriku zdolu.*⁸⁴

4.3. Dijelovi grobničke narodne nošnje

4.3.1. Ženska narodna nošnja

Odijevanje narodne nošnje započinje donjim rubljem. Žene prvo oblače *pumparice*, donje hlače čija dužina seže do koljena. Na koljenima ih se veže vezicama, a ukrašene su čipkom odnosno *mirlići*. Na noge se oblače i hlače odnosno čarape dokoljenice te se obuvaju crne cipele odnosno *postoli*. *Postoli* su se uglavnom nosili za posebnije prilike, a svakodnevno su se nosile papuče. Na gornji dio tijela oblači se *fris* odnosno halja bez rukava, izrađena od bijelog platna koja također seže do koljena. *Fris* se ukrašavao vezom na prsima, a ponekad je obrubljen čipkom. Žena zatim oblači podsuknju sačinjenu od bijelog platna, koja se naziva *kotula*. Rubovi *kotule* također su ukrašeni čipkom ili naborima, a estetika podsuknje ovisi o stilu žene koja ju nosi, ali i o njezinim šivaćim sposobnostima. Također se nosi i *donji fris* odnosno svečana podsuknja, sašivena od bijelog platna, ali nešto bogatije dekorirana. Ukrašena je s tri reda traka, a na dnu obrubljena s *mirlići* (čipkom). Nakon podsuknja, oblači se *stomanja* odnosno košulja od bijelog platna. Košulje su na prsima ukrašene okomitim naborima, a na ovratniku i rukavima ušivena je ukrasna čipka. Riječ *stomanja* je romanskog porijekla, a koristi se na području Istre, Kvarnera i Hrvatskog primorja. Ovakav tip odjeće porijeklo vuče s istoka,

⁸² Lukežić, *Stari grobnički zanati*, str. 221.-223.

⁸³ Juretić, *Projekt rekonstrukcije grobničkih nošnji*, str. 463.

⁸⁴ G.J.P. (1960.)

odakle su je uveli Rimljani i proširili cijelim Mediteranom.⁸⁵ Preko *donjeg frisa*, žene oblače *berhan* odnosno suknju. *Berhan* se izrađuje od pamučne tkanine koja može biti različitih boja. Na tkanini se nalaze sitni cvjetići. Pri dnu suknje ušivena je ukrasna traka koja korespondira kaputiću koji žena nosi.⁸⁶ *Berhan* je morao biti jako širok kako bi se mogao dići dok bi žena plesala.⁸⁷ Na *berhan* se stavlja pregača tzv. *tarvers* različitih boja i ukrašen čipkom na rubovima. Na samom kraju djevojke oblače *šurku* koja se prije nazivala *župica*. *Šurka* je kaputić izrađen od baršuna ili samta. Ima duge rukave, a na prsima je vrlo otvorena kako bi se mogla vidjeti ukrasna čipka i nabori *stomanje*. *Šurka* se zakopčava sa žutim petljama za kopčanje tzv. *sakulicama*.⁸⁸ Na nastupu KUD-a „Zvir“ u Dražicama 11. rujna 2020. moglo se uočiti da su djevojke nosile *šurke* različitih boja. Sugovornica objašnjava da je KUD „Zvir“ dao sašiti plave, crne i boja višnje *šurke*. Također navodi da su postojale i zelene, međutim one nisu sašivene jer KUD nije mogao nabaviti adekvatan materijal. Sugovornica navodi da je boja *šurkica*, kako ih odmila zove, bila više stvar izbora i imovinskog statusa osobe koja ju je nosila. Izgled nošnje također je ovisio i o spretnosti žene koja ju je šivala.⁸⁹ Za žene koje su imale i do tri *šurke* smatralo se da su financijski dobrostojeće.⁹⁰ Sugovornica opisuje: „Moja pranova imela je nekoliko *šurkic*, ali nakon ča joj je muž umrl nosila je samo crnu.“⁹¹

⁸⁵ Lukežić, *Grobnička narodna nošnja*, str. 470.

⁸⁶ Juretić, *Grobnički luštrini*, str. 41.- 54.

⁸⁷ Juretić, *Projekt rekonstrukcije grobničkih nošnji*, str. 463.

⁸⁸ Juretić, *Grobnički luštrini*, str. 41.- 54.

⁸⁹ G.J.P. (1960.)

⁹⁰ Juretić, *Projekt rekonstrukcije grobničkih nošnji*, str. 464.

⁹¹ G.J.P. (1960.)

Prilog 3. *Kotula* ispod koje se naziru *pumparice*.

Izvor: <https://www.riprsten.com/jelenje/zatancajmo-po-domaci> (preuzeto 14.8.2021.)

Prilog 4. Ispod *šurke*, na prsima i rukavima nazire se *stomanja*, a na donjem dijelu vide se *berhan* i *tarvers*.

Izvor: <https://www.facebook.com/kud.lanterna/photos/a.575711142770831/575711276104151> (preuzeto 26.8.2021.)

4.3.2. Muška narodna nošnja

Muškarci su oblačenje narodne nošnje započinjali oblačenjem *stomanje*, košulje sačinjene od bijelog platna. *Stomanje* su imale široke rukave i na prednjoj strani nabore. Košulja nije imala dugmad, već se vezala vezicama. Zatim se oblače *brageše*, hlače od crnog sukna, u koje se zavuče donji dio košulje. Oko struka se na *brageše* stavljao kožni remen. Remen je širok oko 5 centimetara te s prednje strane ima kopču. Preko *stomanje* se oblači *lajbak*, crni prsluk bez rukava napravljen od crne čohe. Na *lajbaku* je s prednje strane ušiven džep u koji se može staviti džepni sat.⁹² Prsluk bez rukava pojavljuje se kao element narodne nošnje u 18. stoljeću i odraz je utjecaja dinarskog kulturnog kruga. Najdulje se zadržao upravo kod pastirskog stanovništva.⁹³ Ukoliko je potrebno, muškarci oblače crnu *jaketu* (jaknu) ili ju nose prebacivši ju preko lijevog ramena. Ona također ima ušiven džep u koji se stavlja *facolić* odnosno rupčić.⁹⁴ U izvedbama folklorne skupine muškarci rijetko nose jaknu jer ih opterećuje u plesu.⁹⁵ Duge vunene čarape nazivale su se *hlače*, ali u rekonstruiranoj verziji muškarci nose *kopice* odnosno kraće čarape uglavnom pamučne. Potom obuvaju *postoli* odnosno niske crne kožne cipele. Na kraju na glavu stavljaju *klobuk*. S obzirom da je tradicionalna odjeća već u 19. stoljeću počela gubiti svoje značajke, u rekonstruiranoj nošnji ne nose se opanci, niti kapa.⁹⁶

⁹² Juretić, *Grobnički luštrini*, str. 30.-36.

⁹³ Lukežić, *Grobnička narodna nošnja*, str. 470.

⁹⁴ Juretić, *Grobnički luštrini*, str. 30.-36.

⁹⁵ G.J.P. (1960.)

⁹⁶ Juretić, *Grobnički luštrini*, str. 30.-36.

Prilog 5. Muška narodna nošnja na kojoj se vidi *klobuk, stomanja, lajbak, brageše i remen*.

Izvor: <https://www.riprsten.com/jelenje/zatancajmo-po-domaci> (preuzeto 14.8.2021.)

4.4. Tradicionalna frizura i modni dodaci

Tradicionalne frizure grobničkog kraja i načine izrade frizura istraživala je frizerka Danica Čargonja koja je također zadužena za frizure članica KUD-a „Zvir“, posebice prije važnijih nastupa ili natjecanja. Ona je otkrila nekoliko načina na koji se vezala kosa. Žene koje su bile oženjene obično su nosile rubac koji su same štrikale.⁹⁷ Rubac na točkice pokazivao je imovinsko stanje žene: što je bilo više točkica to je financijski status žene bio bolji.⁹⁸ U današnje vrijeme, na nastupima KUD-a rubac obično nose žene koje su kratko ošišane pa nemaju dovoljno kose da bi isplele neku od tradicionalnih frizura. Mlađe žene mogle su pokazivati svoju kosu i na njoj raditi frizuru. Članice KUD-a kosu vežu na tri tradicionalna načina. Prva frizura ili *na čuf* radila se tako da bi se kosa na sredini glave splela u jednu pletenicu koja bi se namotala u *čuf* i pričvrstila velikim ukosnicama tzv. *gabrlama*. Druga frizura naziva se *na vinčić*

⁹⁷ G.J.P. (1960.)

⁹⁸ URL: <https://www.novolist.hr/rijeka-regija/rijeka/tradicijske-grobnicke-frizure-vlasi-na-puf-cuf-i-na-rodul/> (preuzeto 13.8.2021.)

i radi se tako da se kosa isplete u dvije pletenice koje se potom spleću u vjenčić po sredini glave koji se pričvrsti ukosnicama. Sljedeća frizura je *na rodul*, a radi se tako da se kosa ulovi sa žicom i namota do vrata te se žicu savije u oblik valjka.⁹⁹ Ponekad se radila i *frizura na vali* koja se također sastojala od *čufa*, ali su se od kose radili valovi. Kazivači su za ovu frizuru izjavili da je građanska pa ju KUD ne prakticira često u svojim pojavljivanjima. Djevojčicama se pak kosa plela u dvije pletenice koje su se vezale ukrasnim vezicama. Odlika svih tradicionalnih grobničkih frizura je da je kosa začešljana te da je čelo otvoreno.¹⁰⁰

Od nakita na Grobniku se nosio tzv. *luštrin*. *Luštrin* je dugački zlatni lanac čija je dužina dosegala i do sedam metara, a nosile su ga žene tokom svečanih prigoda.¹⁰¹ Naime, dužina lanca ovisila je o financijskoj moći svojih vlasnika, stoga predstavlja financijski status. Bogatstvo se pokazivalo po broju namotaja oko glave. Nasljeđivao se i dijelio kćerima ili unukama.¹⁰² „*Luštrin* je bil i va mojoj familji, za unuke ga je nona sikla da bi svakoj dala komadić.“¹⁰³ Nakit poput *luštrina* ne predstavlja obiteljsko blago, već simbol isticanja moći obitelji. To je zato što se nasljeđuje po ženskoj liniji u patrijarhalnoj zajednici.¹⁰⁴ Neke obitelji i dan danas posjeduju svoje *luštrine*. Prilikom promocije grobničke narodne nošnje, KUD „Zvir“ je od tih obitelji posudio *luštrin* star 150 godina i dugačak 3 metra koji je nosila jedna od plesačica KUD-a.¹⁰⁵ Knjiga Alenke Juretić nosi ime upravo po *luštrinu* iz razloga što on simbolično predstavlja povijest jedne obitelji, isto kao što knjiga otkriva tradiciju, običaje i povijest Grobnišćine.¹⁰⁶ Žene su od nakita nosile i *kolarin*, skupu ogrlicu napravljenu od koraljnih zrna¹⁰⁷, *korezin* odnosno zlatni lančić, *pindulići* tj. naušnice sa zvonastim privjeskom i *morčić* odnosno naušnice u obliku glave crnca s turbanom koje su karakteristične za sjeverno Hrvatsko primorje.¹⁰⁸

⁹⁹ G.J.P. (1960.)

¹⁰⁰ Juretić, *Grobnički luštrini*, str. 53.-54.

¹⁰¹ Isto, str. 7.

¹⁰² G.J.P. (1960.)

¹⁰³ G.J.P. (1960.)

¹⁰⁴ Sanja Ivančić, *Nakit u hrvatskoj pučkoj kulturi i tradiciji*, Hrvatska tradicijska kultura: na razmeđu svjetova i epoha, Zagreb, Barbat [etc.], 2001., str. 258.

¹⁰⁵ G.J.P. (1960.)

¹⁰⁶ Juretić, *Grobnički luštrini*, str. 8.

¹⁰⁷ Juretić, *Projekt rekonstrukcije grobničkih nošnji*, str. 464.

¹⁰⁸ Juretić, *Grobnički luštrini*, str. 31.

5. NARODNI NAPJEVI

Razdoblje 19. stoljeća obilježeno je buđenjem nacionalnog identiteta i razvojem nacionalnih pokreta u sklopu kojih također raste interes za očuvanje kulturne baštine, što dovodi do sve većeg broja istraživanja glazbenog izričaja naroda te zapisivanja narodnih napjeva.¹⁰⁹ Narodna glazba predstavlja glazbeno nasljeđe određenog podneblja, a kroz nju se prenose običaji, navike, stavovi i zamisli stanovništva.¹¹⁰ Narodne napjeve zapisivali su mahom amaterski glazbenici. Na području Kvarnera najistaknutiji zapisivač narodnih napjeva bio je Ivan Matetić Ronjgov.¹¹¹ Iako je on pretežno zapisivao napjeve s područja Kastavštine, vrlo je vjerojatno da se dio napjeva pjevao i na području Grobnišćine.¹¹² Rad Matetića Ronjgova nastavio je njegov učenik Dušan Prašelj koji je provodio terenska istraživanja na Grobniku.¹¹³ Jedna od njegovih zasluga bila je snimanje braće Antona i Jurice Ćučić, samoukih narodnih svirača sopila koji su znali i pjevati po starinski. Prašeljeva snimka braće Ćučić predstavlja prikaz autohtonog narodnog muziciranja, a njezina je važnost još veća ako uzmemo u obzir da su braća među zadnjim osobama na Grobniku koje su poznavale kanat po starinski i sviranje sopila. Kanat po starinski braće Ćučić notno je zapisala profesorica glazbene kulture Dorotea Štifanić Mislej.¹¹⁴ O tom poduhvatu rekla je: „Tijekom snimanja zakantali su pjesme koje nikada prije nisam čula. Kanat je bio dvoglasni, u vrlo uskim intervalima. Zazvučao je u prepoznatljivom fortisimu, netemperirano a unisono završetak svake pjesme zavrteo je „kolo života“ stoljećima unatrag gdje se skrivaju korijeni jedinstvenog glazbenog idioma.“¹¹⁵ U očuvanju grobničkog glazbenog izričaja veliku ulogu su odigrale Alenka Juretić i Dorotea Štifanić Mislej. Juretić je snimila glazbene izvedbe kazivača koji su sudjelovali u njenim istraživanjima na videokasetama, a Štifanić Mislej ih je notno zapisala. Upravo prema njezinim zapisima, KUD „Zvir“ je napjeve naučio i počeo predstavljati publici na raznim manifestacijama.¹¹⁶

¹⁰⁹ D.J. (1991.)

¹¹⁰ Ivana Paula Gortan-Carlin, Alessandro Pace, Olga Denac, *Glazba i običaji*, Izabrani izričaji u regiji Alpe-Adria, Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2014., str. 55.

¹¹¹ D.J. (1991.)

¹¹² Dorotea Štifanić Mislej, *Od „Višnjice“ do „Zakantajmo mi dva“*, Grobnički luštrini, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, Jelenje, 2004., str. 56.

¹¹³ D.J. (1991.)

¹¹⁴ G.J.P. (1960.)

¹¹⁵ Dorotea Štifanić Mislej, *Od „Višnjice“ do „Zakantajmo mi dva“*, str. 60.

¹¹⁶ G.J.P. (1960.)

Zahvaljujući istraživanjima i zalaganju Alenke Juretić i Dorotee Štifanić Mislej napjevi su se uspjeli sačuvati i oteti zaboravu. Njihovo istraživanje temeljilo se na slušanju i interpretaciji starijih ljudi koji su se prisjećali starih napjeva.¹¹⁷ Kako se napjeve se u prošlosti učilo pjevati po sluhu te su se usmenom predajom prenosili na mlađe naraštaje, valja imati na umu da notni zapisi ne mogu biti sa sigurnošću autentični. Treba uzeti u obzir da se ovakva istraživanja oslanjaju na interpretaciju i sjećanje ispitanika. Bez obzira na to što su zapisi približni, vrlo su vrijedni jer bi bez njih sva saznanja bila izgubljena. S obzirom da danas više nema živih kazivača, sve što vokalna skupina KUD-a „Zvir“ može uvježbavati i predstavljati upravo su priređeni zapisi.¹¹⁸

Tradicijski napjevi izvodili su se u raznim društvenim prigodama, primjerice na vjenčanjima, krštenjima i ostalim svečanim prilikama. Shodno tome, pjevalo se u prostorima prikladnim za društvene prigode. Zna se da su se narodni napjevi izvodili u zatvorenim prostorima poput domova kulture, ali i u eksterijerima. Otkad su se počele održavati folklorne smotre i festivali, izvedbe narodnih napjeva česte su i na pozornicama. Sugovornik objašnjava kako su značajke grobničkih narodnih napjeva određene dvjema glavnim odrednicama. Ako napjev ima plesnu namjenu, tempo i dinamika određeni su brzinom koraka i karakterom plesa. Napjev namijenjen isključivo vokalnom izvođenju određuje dah i osjećaj pjevača i pri tome su moguća veća ili manja odstupanja, ovisno o interpretaciji skupine. Ritam i metar narodnih napjeva često nisu pravilni i vrlo su isprepleteni. Kod napjeva često se mogu naći mješovite mjere, primjerice 5/8, 8/8 i sl. S obzirom da je glazba namijenjena za ples uvjetovana korakom, kod nje su odstupanja u metru ipak manja. Koliko je zahtjevno notno zapisati narodne napjeve, sugovornik objašnjava time što notografija temperirane umjetničke klasične glazbe nije predvidjela zapis tradicijske netemperirane glazbe, stoga u praksi postoji još uvijek mnogo otvorenih pitanja, a često se voditelji moraju oslanjati na postojeću praksu interpretacije napjeva. Napjeve je čak najsigurnije učiti po sluhu s dostupnih snimaka ukoliko su one postoje. Grobnički narodni napjevi zapisani su u istarskoj ljestvici, karakterističnoj za folklorne napjeve Istre i Kvarnera.¹¹⁹ Istarska ljestvica je netemperirani tonski niz u kojem se izmjenjuju cijeli stepeni i polustepeni.¹²⁰ Glazba je ipak je temperirane tonske građe, najčešće u dur-u ili u mol-

¹¹⁷ Dorotea Štifanić Mislej, *Od „Višnjice“ do „Zakantajmo mi dva“*, str. 56.

¹¹⁸ D.J. (1991.)

¹¹⁹ D.J. (1991.)

¹²⁰ Gordana Marošević, *Folklorna glazba, Hrvatska tradicijska kultura: na razmeđu svjetova i epoha*, Zagreb, Barbat [etc.], 2001., str. 418.

u, radi utjecaja dijatonskih glazbala odnosno glazbala koja mogu proizvesti cijelu ljestvicu od 8 tonova, primjerice harmonike *trieštinke*.¹²¹

Najznačajniji dio repertoara vokalne skupine čine napjevi za koje se zna da su karakteristični upravo za područje Grobnišćine, a to su: *Višnjica, Oj, Jelenji, Zrasla mi j' nelva, Oj, javore, Ki mi te travo*. Unutar njihovog repertoara nalaze se i napjevi šireg područja Primorja primjerice skladbe *Bilo vavik veselo, Rodila loza* i sl. te umjetničke obrade napjeva ostalih dijelova Hrvatske među kojima se mogu izdvojiti skladbe *Vuprem oči* iz Međimurja, *Letovanić, Tri koledarske* iz centralne Hrvatske, *Cviće moje* iz Dalmacije i sl. Napjev *Bilo vavik veselo* vrlo je popularna kod publike vokalne skupine stoga ju se vrlo često izvodi te je skupina po ovom napjevu prepoznatljiva.¹²²

Vokalna skupina KUD-a „Zvir“ kroz svoje djelovanje predstavlja narodne napjeve grobničkog kraja i izvodi narodne napjeve i obrade pjesama ostalih dijelova Hrvatske. Vokalnu skupinu trenutno čini desetak ženskih vokala koje vodi umjetnički voditelj Davor Juretić. Nastupali su u Italiji, Mađarskoj te redovito nastupaju u Poreču na manifestaciji *Naš kanat je lip*. Vokalna skupina također je nastupala na festivalima tradicijskog pjevanja u Benkovcu gdje je osvojila treću nagradu, u Horvatima na natjecanju vokalnih skupina gdje dobiva drugu nagradu, a 2018. godine u Šibeniku na natjecanju *Adria cantat* gdje osvaja srebrnu nagradu.¹²³

5.1. Tradicionalna glazbala

Instrument karakterističan za Grobnišćinu, ali i za cijelu Istru i Kvarner, su sopile. Sopile su puhački instrument sastavljen od dvojezičnog piska od trstike, prebiraljke na kojoj se nalazi šest rupica i ljevkastog dijela sličnog zvonu.¹²⁴ Spadaju u skupinu aerofonih glazbala kod kojih zvuk nastaje titranjem zraka. Sopile se uvijek sviraju u paru pri čemu jedan svirač svira *velu sopilu*, a drugi *malu sopilu*. Ovaj oblik sviranja naziva se „na tanko i na debelo“. Ovaj instrument ima vrlo prodoran zvuk koji ovisi o kvaliteti piska. Svirale su se najčešće kao plesna pratnja te u svečanim prigodama.¹²⁵ *Sopile* su polako počele nestajati iz svakodnevnog života

¹²¹ D.J. (1991.)

¹²² D.J. (1991.)

¹²³ D.J. (1991.)

¹²⁴ Dorotea Štifanić Mislej, *Tradicijnska narodna glazbala Grobnišćine*, Grobnički luštrini, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, Jelenje, 2004., str. 74.

¹²⁵ Joško Čaleta, *Tradicijnska glazbala*, Hrvatska tradicijska kultura: na razmeđu svjetova i epoha, Zagreb, Barbat [etc.], 2001., str. 432.- 436.

na Grobniku, a zadnji put su se ondje mogle čule prilikom otvaranja Doma kulture u Dražicama pedesetih godina 20. stoljeća. U sklopu glazbenog tečaja, koji je KUD „Zvir“ organizirao, pokušalo se mještane naučiti svirati *sopile*.¹²⁶ Danas se *sopile* najčešće može čuti s pozornice.¹²⁷ Sve zabave na Grobniku obavezno je pratila harmonika *trieštinka* koju se ovako naziva zato što se nabavljala u Trstu, a na području današnje Hrvatske pojavljuje se sredinom 19. stoljeća. Sastoji se od 25 dugmića na dvorednoj tastaturi.¹²⁸ Svojom pojavom ona je polako istisnula autohtone instrumente, a nju je zamijenila harmonika koju se danas može čuti na raznim slavljinama. Harmoniku *trieštinku* najčešće je pratio *bajs*, žičani instrument sličan kontrabasu.¹²⁹

¹²⁶ G.J.P. (1960.)

¹²⁷ D.J. (1991.)

¹²⁸ Dorotea Štifanić Mislej, *Tradicijska narodna glazbala Grobnišćine*, Grobnički luštrini, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, Jelenje, 2004., str. 80.

¹²⁹ D.J. (1991.)

5. GROBNIČKI PLESOVI

Stari grobnički plesovi uspjeli su se sačuvati zahvaljujući trudu i zalaganju Alenke Juretić. Ona je 70-ih godina započela istraživati grobničku folklornu baštinu intervjuirajući lokalno stanovništvo koje se tradicionalnih grobničkih plesova još sjećalo. Druge izvore za istraživanje nije mogla koristiti s obzirom da su pisani izvori o plesovima vrlo rijetki, a plesovi su već počeli nestajati iz svakodnevne upotrebe. Ispitujući stanovništvo rođeno početkom 20. stoljeća, Alenka Juretić prikupila je podatke o tradicionalnim plesovima koji su se plesali krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Koristeći te podatke postavila je grobničke plesove i svoje znanje prenijela na svoje učenike – članove KUD-a „Zvir“. KUD „Zvir“ prvi put izvodi grobničke plesove pred publikom 10. svibnja 1978. godine.¹³⁰ Grobnički plesovi su *tanac po hrvatski, šetepaš, potresujka i mazurka*.¹³¹ Zahvaljujući Alenki Juretić grobnički *tanci* uspjeli su se oduprijeti zaboravu. Na temelju izvornih plesova Alenka Juretić osmišljavala je koreografije s kojima se KUD predstavljao na smotrama diljem Hrvatske, a i šire, i time približio folklorne karakteristike Grobnišćine široj publici.¹³²

Tradicionalni plesovi Grobnika, ali i plesovi drugih krajeva Hrvatske u KUD-u „Zvir“ uvijek obavaju se u sklopu odrasle i dječje folklorne skupine. Umjetnička voditeljica obiju skupina bila je Alenka Juretić, a s njenim povlačenjem u mirovinu vođenje nasljeđuje Martina Mičetić-Davidić, koja je ujedno i članica KUD-a od svoje 8. godine. Mičetić-Davidić vodi dječju folklornu skupinu od 2013., a odraslu folklornu skupinu od 2017. godine. Odrasla folklorna skupina trenutno broji 25 aktivnih članova, od čega 15 žena i 10 muškaraca. Dječja folklorna skupina broji tridesetak članova. Sugovornica navodi da u svakoj folklornoj skupini nedostaje plesača pa tako i u „Zvir-u“, međutim uzevši u obzir veliki i osebujan izbor aktivnosti u današnje vrijeme zadovoljna je sveopćim odazivom. Od posebne je važnosti održavanje dječje folklorne skupine koja jamči kasniju budućnost odrasle sekcije. Sugovornica objašnjava da interes djece svake godine varira te da je stoga važno djeci ponuditi zanimljiv sadržaj koji će ih privući. Folklorna skupina nastupa na raznim smotrama, festivalima i priredbama. Od domaćih nastupa ističu se nastupi na Međunarodnoj smotri folklora u Zagrebu, smotri folklora u Metkoviću „Na Neretvu misečina pala“, na Vinkovačkim jesenima. Od inozemnih gostovanja

¹³⁰ Juretić, *Grobnički luštrini*, str. 9.

¹³¹ M.M.D. (1988.)

¹³² G.J.P. (1960.)

KUD „Zvir“ posebno se ponosi sudjelovanjem na festivalu folkloru u Mexicu u gradu Zacatecas te u Francuskoj u gradu Port San Son.¹³³

U rekonstrukciji narodnih plesova valja imati na umu da ples prenesen iz svog prirodnog prostora, sa sela, na scenu, ne može imati jednake umjetničke vrijednosti. To je zato što ambijent koji stvaraju seljaci koji plešu u svom selu i u svom vremenu na mjestima gdje su se plesovi održavali i u svojim autentičnim nošnjama tvore određen ugođaj. Stoga scenski nastupi i folklorne koreografije uspješne su utoliko u koliko mogu prenijeti taj isti ugođaj i ambijent kod gledatelja.¹³⁴ Sugovornica objašnjava da pri osmišljavanju koreografije treba voditi računa o porijeklu plesa koji se uči. Važno je zadržati sve bitne elemente koji taj ples karakteriziraju. Sugovornica ističe kako je važno obratiti pozornost na to gdje se koreografija izvodi te da ona treba biti izvedena u odgovarajućoj narodnoj nošnji kako bi se dočarao ugođaj narodnog plesa. Stoga osmišljavanje koreografije zahtjevan je posao koji je teško smjestiti u točan vremenski okvir. Ponekad je od ideje do realizacije određene koreografije potrebno vrlo malo vremena, a ponekad ona iziskuje više vremena te se tokom usvajanja nadograđuje i modificira ovisno o sposobnostima folklorne grupe. Sam proces usvajanja plesa započinje vježbanjem osnovnih koraka koji se pojavljuju u koreografiji. Zatim slijedi postavljanje koreografije, ali po manjim dijelovima. Nakon toga potrebno je koreografiju dobro uvježbavati. Najzahtjevniji grobnički narodni ples je *potresujka*. Potrebno je dosta vremena da se usvoje osnovni koraci odnosno da izvedba *potresujke* „uđe u noge“ te da se s lakoćom izvede. Članovi folklorne skupine učeći tradicionalne plesove obogaćuju svoja znanja i vještine; kvalitetno provode svoje slobodno vrijeme što je dobro za njihovo fizičko, ali psihičko zdravlje. Dječji plesovi i koreografije prilagođeni su dječjem uzrastu. Iako se ne može odrediti točan vremenski period u kojem će djeca usvojiti koreografiju, sugovornica ističe da djeca vrlo brzo savladavaju plesove te su željni novih sadržaja. Učenje koreografija kod djece vrlo je dinamično s obzirom da se sve koreografije baziraju na igri koja je njima i najbliža.¹³⁵

¹³³ M.M.D. (1988.)

¹³⁴ Ivan Ivančan, *Narodni plesovi Hrvatske*, Zagreb, Savez Muzičkih društava Hrvatske, 1964., str. 9.

¹³⁵ M.M.D. (1988.)

5.2. Vrste plesova

Tradicionalni plesovi koji su se plesali na području Grobnišćine na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, a koje KUD „Zvir“ prezentira na svojim nastupima čuvajući ih od zaborava su: *tanac po hrvatski, potresujka, mazurka i šetepaš*.¹³⁶

Ples *tanac po hrvatski* plesao se po cijeloj Hrvatskoj, ali u svakom kraju ima svoje specifičnosti.¹³⁷ Plesao se od 60-ih godina 19. stoljeća do 40-ih godina 20. stoljeća kada radi procesa urbanizacije postupno nestaje. Ipak zadržao se u nekim krajevima Grobnišćine sve do kraja Drugog svjetskog rata te se i kasnije ponegdje znao izvoditi. Osamdesetih godina KUD „Zvir“ pozvao je etnografa i koreografa prof. dr. Stjepana Sremeca koji je za grobnički tanac zaključio da ima sve elemente *tanca po hrvatski*, a nakon izvedbe folklorne skupine na smotri folkloru u Splitu „Na Neretvu misečina pala“ 2002. godine u svom je osvrtu ponovno naveo da je grobnički *tanac po hrvatski* izvoran te vrlo dobro uigran.¹³⁸ Ples se u prošlosti plesao prilikom nedjeljnih zabava koje su se održavale u gostionama ili na trgu ispred crkve na Jelenju, pod nazivom *Tanac pod feštu*. *Tanac po hrvatski* je živ i temperamentan ples parova. Parovi nisu međusobno u nikakvoj vezi, već su slobodno raspoređeni po plesalištu. Izvode se intenzivne vrtnje na jednu i na drugu stranu na mjestu, bez kretanja po plesalištu. Ples se kroz prošlost nadopunjavao novim plesnim elementima donesenim iz drugih krajeva što se može vidjeti kada plesači stanu u veliko zajedničko kolo držeći se križanim rukama odostraga. Potom se plesači razdvoje i spoje u manje krugove po četiri plesača te se intenzivno vrte tako da se plesačice odvoje od poda.¹³⁹

Ples *potresujka* je inačica polke, karakterističan za područje Hrvatskog primorja. Lokalno stanovništvo ples je naučilo od nepoznatog trgovca krajem 19. stoljeća.¹⁴⁰ Ime *potresujke* potječe od samog načina izvedbe odnosno po „potresanju“.¹⁴¹ Etnograf Vido Bagur pronašao je mjesto u talijanskim Alpama gdje se *potresujka* izvodi jednako kao što ju izvode Grobničani. Povezao je KUD „Zvir“ s mještanima tog mjesta te je Zvir otišao ondje na gostovanje. Na nastupu su jedni i drugi otplesali identičan ples.¹⁴² *Potresujka* se plesala sve do kraja Drugog svjetskog rata kada počinje zamirati. Do ponovnog procvata dolazi 1978. kada

¹³⁶ M.M.D. (1988.)

¹³⁷ G.J.P. (1960.)

¹³⁸ Juretić, *Grobnički luštrini*, str. 11.- 12.

¹³⁹ M.M.D. (1988.)

¹⁴⁰ Tvrtko Zebec, *Potresujka – suvremeni biser tradicije Kvarnerskog primorja i Istre*, Zbornik za narodni život i običaje 59, (2017.), str. 186.

¹⁴¹ M.M.D. (1988.)

¹⁴² G.J.P. (1960.)

KUD „Zvir“ predstavlja tradicionalne grobničke plesove javnosti. Njihovim izvođenjem priznaje se tradicionalnost *potresujke*, ali ona dalje od toga nije prepoznata. Do preokreta dolazi 2004. godine kada Ivan Marčelja i Tomi Krešević nastupaju na festivalu Melodije Istre i Kvarnera s pjesmom Potresujka te osvajaju drugo mjesto. Pjesma je doprinijela popularizaciji *potresujke*. Posljedično započinju se održavati tečajevi *potresujke* diljem Primorja i Istre.¹⁴³ *Potresujka* je ples u parovima veselog i razigranog karaktera stoga primamljuje i publiku na ples. Međutim podosta je zahtjevan te se korake prvo treba dobro uvježbati. Parovi se drže rukama na bokovima, muškarac vodi ples te okreće partnericu kako želi, podržava „potresnju“ i naglašava ritam. S vremenom su žene u plesanju postale veoma razigrane te su počele pokazivati svoju inicijativu što je plesanju dalo posebnu draž. *Potresujku* obično sviraju svirači na harmonici *trieštinki* uz berde ili bubanj.¹⁴⁴

Na Grobniku se od druge polovice 19. stoljeća plesala *mazurka*. *Mazurka* i *potresujka* plesovi su koji su na ovo područje došli kroz utjecaje franačke države u srednjem vijeku, a kasnije Bavarske, Koruške i Kranjske.¹⁴⁵ *Mazurka* je autohtono poljski ples, koji su na Grobnik donijeli nepoznati trgovci iz poljske pokrajine Masovije. Trgujući po Grobnišćini posjećivali su nedjeljne plesno-folklorne zabave gdje su pokazivali poljsku *mazurku* koja se Grobničanima svidjela te su je naučili plesati. Ples je poprimio ugođaj i melodiku koji je čini svojevrsnim narodnim plesom grobničkog kraja. *Mazurka* se pleše uz pratnju *trieštinke* i *bajsa* ili bubnja.¹⁴⁶

Ples *šetepaš* porijeklo riječi vuče iz talijanskog jezika, dolazi od riječi „sette passi“ u prijevodu „sedam koraka“. Pleše se u Istri, u Dalmaciji, a plešu ga i pripadnici talijanske nacionalnosti, stoga se može zaključiti da nije nastao na Grobniku već je prisvojen i prilagođen grobničkim narodnim običajima. *Šetepaš* je ples u parovima koji se na Grobniku plesao uz pratnju *trieštinke* uz *bajs* ili bubanj.¹⁴⁷

¹⁴³ Zebec, *Potresujka – suvremeni biser tradicije Kvarnerskog primorja i Istre*, str. 187.-188.

¹⁴⁴ M.M.D. (1988.)

¹⁴⁵ Tvrтко Zebec, *Folklorni ples*, Hrvatska tradicijska kultura: na razmeđu svjetova i epoha, Zagreb, Barbat [etc.], 2001., stri. 447.

¹⁴⁶ M.M.D. (1988.)

¹⁴⁷ M.M.D. (1988.)

8. NARODNI OBIČAJI

Svi folklorni elementi, od narodne nošnje do narodnih napjeva, objedinjuju se prilikom uprizorenja jednog narodnog običaja. Narodne običaje u hrvatskoj se etnologiji dijeli na životne ili obiteljske (ženidba, smrt, pogreb), godišnje ili kalendarske (katolički blagdani), radne ili gospodarske (početak ili završetak poljodjelskih radova).¹⁴⁸ KUD „Zvir“ priredio je nekoliko grobničkih narodnih običaja među kojima se posebno ističe grobnički pir i *tanac pod feštun*.

8.1. *Tanac pod feštun*

Na Grobniku je svako mjesto imalo svoju *oštariju*, a u nju se išlo nedjeljom nakon mise ili na neki blagdan. Povod za otići u *oštariju* tokom tjedna bilo je samo ako se prodalo ili kupilo što god veće, primjerice krava ili telac.¹⁴⁹ Glavna figura ovog događanja bila je *feštar*, osoba koja je vodila slavlje odnosno feštu. Način zabave Grobničana na početku 20. stoljeća KUD „Zvir“ je odlučio oživjeti i prikazati kroz folklorno-scenski nastup. Prvi put je predstavljen u siječnju 2002. godine u hotelu Kaštel u Crikvenici polaznicima Škole folkloru.¹⁵⁰

Izvedbu narodnog običaja *Tanac pod feštu* KUD-a „Zvir“ može se naći na You Tubu. Nakon ulaska izvođača, muškarac koji predstavlja *feštara* pozdravlja publiku i najavljuje izvedbu.¹⁵¹ *Feštar* dakle ima ulogu najavljivanja plesova, određivanja redoslijeda, primanja narudžbi i naplaćivanja plesova.¹⁵² Za početak ženski vokali izvode napjeve *Bilo vavik veselo* i *Nagnulo se j'*. Izlazi *feštar* i zazviždi kako bi se svi umirili. Diže jedan prst u zrak i obraća se *sopcima* (sviračima): *Sad zasopite jednu potresujku za Jelenjci!* Na sceni se formiraju parovi i plešu *potresujku*. Sa završetkom plesa *feštar* se obraća: *A sad ćete malo videt jednu našu mazurku, za Andriju i Filipa, nonić in je platil! Ajmo!* Na podiju plešu navedeni mladići s djevojkama koje su odabrali. *Feštar* također sudjeluje u zabavi povremenim pošalicama. Tijekom plesa, on nabaci: *Andrija, vrti ju!* Zatim poziva i ostale da se pridruže plesanju mazurke. Sada *feštar* iz džepa vadi novac i kaže: *A čujte, već je došal i na me red da ča potrošin. Jedan šetepaš ću in ja platit.*

¹⁴⁸ Zorica Vitez, *Narodni običaji*, Hrvatska tradicijska kultura: na razmeđu svjetova i epoha, Zagreb, Barbat [etc.], 2001., str. 310.

¹⁴⁹ Maršanić, *Kako se j prvo živelo*, str. 262.

¹⁵⁰ Juretić, *Grobnički luštrini*, str. 114.

¹⁵¹ URL: <https://www.youtube.com/watch?v=94IJ7RmnGVc> (preuzeto 1.9.2021.)

¹⁵² Juretić, *Grobnički luštrini*, str. 110.

Na kraju zabave *feštar* najavi *tanac po hrvacki: Sad ću van reć, da su jin oci platili, naši stari judi Grobničani, jedan pravi tanac hrvacki*. Plesači plesu živo i uz zviždanje i ijukanje. *Feštar* ponovno ubacuje: *Ma vidi ove mladosti*. Folklorno - scenski nastup *tanca pod feštun* završava *feštar* riječima: *Judi moji, Malo van je. Zdravo Marija je zvonila, triba poč doma*.¹⁵³

8.2. Grobnički pir

U KUD-u „Zvir“ najviše se pažnje i vremena posvetilo rekonstrukciji jednog od životnih običaja, točnije rekonstrukciji grobničkog pira. Alenka Juretić svoje istraživanje svadbenih običaja započela je 1998. te je dobivene rezultate obradila kako bi osmislila folklorno-scenski prikaz kojeg su članovi KUD-a uvježbali. KUD je prvi put uprizorio grobničke svatovske običaje 18. studenog 2000. godine, a zadnji put u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog u Zagrebu.¹⁵⁴

Folklorno-scenski prikaz grobničkog pira može se pronaći na You Tubu. Izvedba započinje proglasom koji čita muškarac koji dolazi na pozornicu s bubnjem.

On najavljuje: *Proglas! Proglas! Danas se napovedaju po treći put Petar Lukežić z Lukeži, ki j rojen 5.8.1885. i njegova divojka Marija Ban z Podhuma ka je rojena 8.3.1889. Ozakonit će se nedilju 8.9.1910. na četire ure zapolne va Jelenjskoj crikvi. Dojdite ih videt! A vi, divojke z Podhuma, ke ste joj prijateljice, ne pozabite da četrtak večer nosite dotu z Podhuma va Lukeži! Lipo nevestici robu posložite, postej načinite i dobro se zabavite!*

U sljedećoj sceni djevojke donose dotu te otplešu *potresujku*. Potom, dok se u pozadini čuju sopile, djevojku se priprema za vjenčanje. U ovom dijelu vjenčanja sopile izvode *matinjadu* odnosno instrumentalni uvod u određeno svečano zbivanje.¹⁵⁵ Oblači joj se *tarvers*, *šurka*, stavlja joj se vjenčić u kosu te joj se daje buket cvijeća. Majka joj oko vrata stavlja *luštrin*. Djevojke koje okružuju mladenku pjevaju grobnički narodni napjev *Višnjica*. Zatim se odvija ples *tanac po starinski* uz pratnju sopila. Po mladenku dolaze mladoženja i njegovi svatovi uz pratnju harmonike te svi zapjevaju napjev *Oj, javore*.¹⁵⁶ Kum s mladoženjine strane bio je veći

¹⁵³ URL: <https://www.youtube.com/watch?v=94IJ7RmnGVc> (preuzeto 1.9.2021.)

¹⁵⁴ G.J.P. (1960.)

¹⁵⁵ Gordana Marošević, *Folklorna glazba*, Hrvatska tradicijska kultura: na razmeđu svjetova i epoha, Zagreb, Barbat [etc.], 2001., str. 418.

¹⁵⁶ URL: https://www.youtube.com/watch?v=JGTaL_JqJmI (preuzeto 20.8.2021.)

po važnosti te se nazivao stari kum, dok se kuma s mladenkine strane nazivalo mladi kum.¹⁵⁷ Stari kum se obraća mladenkinim roditeljima i kaže: *Iščemo ovčicu ka nan se zgubila.*¹⁵⁸ Tijekom svadbenih običaja u Hrvatskoj vrlo se često mladenku oslovljavalo nekom životinjom, primjerice janje, srna, ptica i sl.¹⁵⁹ Mladi kum prvo pokazuje jednu stariju ženu, a potom djevojčicu koje igraju ulogu lažne mladenke. Za to vrijeme mladenka se skriva iza ostalih svatova te nakraju izađe.¹⁶⁰ Ovaj zabavljajući dio vjenčanja potisnuo je u pozadinu prvotnu magijsku ulogu ovog običaja. Scena se obično ponavljala tri puta.¹⁶¹ Ovaj običaj i danas se zna izvoditi na vjenčanjima. Svi zapjevaju napjev *Nima hlada*. Svatove se pozove u kuću te svi zaplešu *šetepaš*. Sljedeća scena prikazuje oproštaj majke i kćeri.

Majka govori: *Hćeri moja dođi da te blagoslovin! Otpratit ćemo te z naše kuće kako Bog zapoveda. Ti se drži onoga kako smo te učili. Da budeš poštena, vredna i da budeš dika i ponos kuće va ku greš. I ti oženjo, dođi bliže! Neka vas dragi Bog čuva i neka bude z vami! Uz to majka prekriži buduće supružnike.*

Svatovi zapjevaju napjev *Zrasla mi j'nelva* te se počinju redati u kolonu. Slijedi govor mladića koji se opraštaju od mladenke koja odlazi iz njihovog u drugo selo.

Mladić govori: *Draga Marijo! Pozdravjan tebe i tvojga mladića! Lipi ste, ko dve rožice, ko dva grozdića! Pa kad si tela da greš od našega sela, neka ti bude se kako biš sama otela. Od prave ljubavi jili z jednoga pijata, pili z jednoga žmujića, a k letu, srićni i zadovoljni zibali svojga mladića! Pa ča bude, bude, va životu, ostali jedan drugome virni! Živeli pirni, ali ne vi sami leh i mi s vami. Živeli!*

U pozadini počinje svirati *mazurka*, a kumovi i mladići ispijaju vino te kumovi daju mladiću novce za mladenku. Mladenci i dio svatova odlazi u crkvu, dok stariji svatovi i roditelji ostaju na pozornici. Otac mladoženje predloži da se sad nešto popije i zapjeva. Svatovi pjevaju napjev *Ki mi te travo povalijo?* i *Nagnulo se j'*. Nakon crkvenog dijela vjenčanja mladenci odlaze u mladoženjinu kuću. Običaj je bio da mladenka donosi kolač koji je sama ispekla te ga ispred

¹⁵⁷ Zorica Vitez, *Narodni običaji*, Hrvatska tradicijska kultura: na razmeđu svjetova i epoha, Zagreb, Barbat [etc.], 2001., str. 324.-325.

¹⁵⁸ URL: https://www.youtube.com/watch?v=JGTaL_JqJmI (preuzeto 20.8.2021.)

¹⁵⁹ Vitez, *Narodni običaji*, str. 328.

¹⁶⁰ URL: https://www.youtube.com/watch?v=JGTaL_JqJmI (preuzeto 20.8.2021.)

¹⁶¹ Vitez, *Narodni običaji*, str. 328.

kuće baca kako bi u kući zauvijek bilo kruha. Ovaj običaj posebno je karakterističan za dinarsko područje što govori o utjecaju raznih etnoloških krugova na grobničke narodne običaje.¹⁶²

Zatim mladenci kucaju na vrata i mladoženja govori svojim roditeljima: *Mi smo, mamo! Svati! Našli smo ofčicu ka nan se zgubila!* Na što otac pita: *A kadi je ta ofčica?* Javlja se mladenka i kaže: *Mamo, ćaćo, ja san došla va vašu kuću i ja vas molin da me primite kod svoju hčer!* Mladenci su primljeni u kući i majka im preko glava stavlja veliki bijeli rubac, prekriži ih i kaže: *Hčeri moja! Ja te priman kod da san te ja rodila. Ovo j' sad i tvoja kuća! Neka Bog blagoslovi tebe i celu našu kuću s tobun!*

Kad bi mladenci i svatovi došli u kuću, običaj je bio da stari i mladi kum održe zdravicu i zažele sve najbolje novopečenim mladencima. Poslije zdravice počinje ples i zabava. *Feštar* najavljuje ples te najavi: *Sopi vajser za nevesticu i starega kuma!* Nakon što bi mladenka otplesala ples sa starijim kumom, pleše s mlađim kumom. Tek nakraju plešu mladoženja i mladenka kojima se priključuje i ostatak svatova.¹⁶³

Hrana na vjenčanju ovisila je ponajprije o financijskim mogućnostima mladenaca, točnije njihovih roditelja. Pripremala se domaća hrana i najčešće se posluživala kokošja juha, grobnički sir i palenta, kiseli kupus i ovčetina. Bogatije obitelji pripremale su poslasticu rižu na mlijeku. To se smatralo poslasticom iz razloga što se rižu trebalo kupiti, a sve ostalo je stanovništvo imalo u kućama. Od slastice obično su se pekale štrudle s jabukama i marmeladom ili štrudle sa sirom te su žene u selu pekale razne pogače. Kako se pripremalo puno hrane, bila je potrebna kuharica kojoj su se svatovi posebno oduživali.¹⁶⁴ Za vrijeme slavlja bi se pozvalo kuharicu i za nju bi se skupili novci te bi se održala zdravica. Zatim bi *feštar* najavio *tanac po hrvatski* za kuharicu s kojom pleše stari kum i gazda kuće. Nakraju *feštar* najavi *tanac po hrvatski* za sve svatove te se i svi ostali pridruže plesu.¹⁶⁵

¹⁶² Vitez, *Narodni običaji*, str. 338.

¹⁶³ URL: https://www.youtube.com/watch?v=JGTaL_JqJmI (preuzeto 20.8.2021.)

¹⁶⁴ Juretić, *Grobnički luštrini*, str. 92.- 93.

¹⁶⁵ URL: https://www.youtube.com/watch?v=JGTaL_JqJmI (preuzeto 20.8.2021.)

9. PERSPEKTIVA ČLANOVA

S ciljem otkrivanja razmišljanja, stavova i emocija članova KUD-a „Zvir“ prema vlastitom umjetničkom društvu, među članovima je proveden upitnik od 30 pitanja koja su obuhvaćala opće podatke o ispitanicima, podatke o članstvu u KUD-u (dužina članstva, razlozi dolaska u KUD, podršku okoline prema njihovom članstvu), razmišljanja o vlastitom angažmanu u radu KUD-a i o radu „Zvira“ općenito. Upitnik je ispunilo deset osoba, od kojih jedan muškarac i devet žena prilikom gostovanja na jednoj od proba vokalne skupine.

Prema podacima iz upitnika, osoba s najdužim članstvom članica je KUD-a već 42 godine. Od nje duže članstvo ima članica koja je u KUD-u „Zvir“ od njegova osnutka.¹⁶⁶ Slijede članstva duga 38, 36, 25, 24 godine. Od ispitanika, osoba s najkraćim članstvom u KUD-u je 3 godine. Većina ispitanika, točnije njih 6, priključila se KUD-u u periodu djetinjstva odnosno između svoje pete i devete godine. Od ostalih ispitanika koji su se priključili u kasnijoj dobi, dvije osobe nisu živjele na području Grobnišćine od rođenja, već su se ondje doselile. Kao motiv za uključivanje u rad KUD-a „Zvir“ ispitanici navode prvenstveno ljubav prema glazbi i plesu i potrebu za umjetničkim izražavanjem. Ispitanici također kao poticaj navode ljubav prema tradiciji i svom rodnom kraju te želju za očuvanjem vlastitih narodnih običaja i kulturne baštine. Ono što također motivira veliki dio članova je druženje s ostalim članovima te stjecanje prijateljstava i novih poznanstava. Jedan od ispitanica objašnjava da su ju u KUD priključili njeni roditelji koji su već bili članovi „Zvira“. S druge strane, roditelji jedne članice uključili su se u rad „Zvira“ nakon nje. Osam od deset ispitanika navodi da su roditelji poticali njihovu aktivnost u KUD-u.

KUD „Zvir“ predstavlja dio kulturnog identiteta svih ispitanika. Sudjelovanje u njegovom radu zajednički je interes članova i stoga predstavlja njihov marker identiteta.¹⁶⁷ Na pitanje smatraju li da je članstvo u KUD-u „Zvir“ dio njihovog identiteta, svi ispitanici odgovaraju pozitivno. U daljnjem dijelu upitnika tu izjavu detaljnije i objašnjavaju:

KUD je dio mog identiteta poštivanjem svojeg kraja kroz njegovanje starih običaja, plesova i pjesama kojima prenosimo našoj djeci ljubav prema svom rodnom kraju¹⁶⁸;

¹⁶⁶ G.J.P. (1960.)

¹⁶⁷ Muckle, Tubelle de Gonzalez, *Through the Lens of Anthropology*, str. 168.

¹⁶⁸ N.N. (1975.)

Na način da od malih nogu živim i djelujem skupa s KUD-om, rado ga spominjem u svakodnevnom životu i ponosim se time što sam član. KUD „Zvir“=ja¹⁶⁹;

Članice unutar vokalne skupine su više od prijateljica, za mene one su obitelj¹⁷⁰;

„Zvir“ je jedan od glavnih faktora tj. ima veliki utjecaj na kreiranje moje osobnosti, zainteresiranost prema kulturi kao takvoj (modernoj ili tradicionalnoj)¹⁷¹;

Ne mogu zamisliti ne biti dio KUD-a, oni su moja druga obitelj¹⁷²;

KUD je dio mog identiteta zato što me puno ljudi upravo prepoznaje kao člana vokalne skupine KUD-a „Zvir“¹⁷³;

To je ono po čemu se razlikujem od drugih.¹⁷⁴

Osim pitanja identiteta članovima se postavilo pitanje što za njih uopće znači biti članom kulturnog umjetničkog društva. Ispitanici su isticali da im biti dio KUD-a „Zvir“ daje osjećaj pripadnosti te da ostali članovi KUD-a za njih predstavljaju jako dobre prijatelje ili drugu obitelj. Smatraju da je to način života i dio koji ih ispunjava i upotpunjuje kao osobe. Osim toga ističu važnost održavanja i promicanje tradicije u svom kraju te priliku za naučiti nešto novo i drugačije. „Zvir“ kod ispitanika najčešće budi pozitivne emocije poput sreće, ljubavi, veselja, topline i zajedništva. Nekoliko ispitanika navodi i negativne emocije poput povremenog osjećaja stresa ili ljutnje radi nedovoljnog angažmana tijekom proba pri čemu ispitanik smatra da interpretacija može biti bolja nego što jest. Kao prednosti sudjelovanja u radu KUD-a sudionici upitnika prvenstveno navode druženje s ostalim članova, upoznavanje novih ljudi i stjecanje prijateljstava. Veseli ih učenje nečeg novog uz umjetničko ostvarenje sebe kao individue. Kao prednost ističu i upoznavanje povijesti i tradicije svojeg kraja, ali i upoznavanje drugih kultura. Za nedostatke sudjelovanja u radu „Zvira“ pet ispitanika navodi da ih nema. Tri ispitanika navode problem usklađivanja privatnih obaveza s obavezama u KUD-u. Jedan od ispitanika navodi financijske izdatke potrebne za odlazak na probe i nastupe te smatra da je potrebno veće financiranje viših organa vlasti.

Svi ispitanici slažu se da im je članstvo u KUD-u „Zvir“ pomoglo da bolje razumiju grobničku tradiciju i običaje. Dvoje ispitanika čak ističu da bez „Zvira“ o grobničkim običajima ne bi znali ništa. Ispitanici navode da KUD pomaže očuvanju grobničke kulturne baštine kroz izvođenje narodnih napjeva i tradicionalnih plesova, rekonstrukciju narodne nošnje i narodnih

¹⁶⁹ N.N. (1976.)

¹⁷⁰ N.N. (1987.)

¹⁷¹ N.N. (1984.)

¹⁷² N.N. (2001.)

¹⁷³ N.N. (1997.)

¹⁷⁴ N.N. (1992.)

običaja te sudjelovanje i organiziranje raznih svjetovnih i vjerskih okupljanja i manifestacija. Međutim osim doprinosa na kulturnom polju, KUD „Zvir“ utjecao je i na osobni rast i formiranje ličnosti svih članova. Na pitanje „Što ste mogli naučiti kroz sudjelovanje u KUD-u „Zvir“?“ članovi navode da su naučili što je prijateljstvo i zajedništvo, poboljšali su svoju sposobnost komunikacije s drugim ljudima. Neki od ispitanika navode da su naučili da rezultati dolaze predanim radom i upornošću. Članovi ističu da im je KUD pomogao da bolje razumiju i svoju, ali i tuđu kulturu te da su naučili cijeniti i „svoje“ i „tuđe“ odnosno otvoreniji su prema nepoznatome.

ZAKLJUČAK

KUD „Zvir“ na području Grobnika djeluje već dugi niz godina i kroz sve te godine uvelike je doprinio očuvanju grobničke folklorne baštine od potpunog zaborava. Istraživački rad koji je 80-ih i 90-ih godina provodila gospođa Alenka Juretić ispitujući lokalno stanovništvo o navikama i običajima iz prošlosti omogućio je da danas imamo uvid u grobničku folklornu tradiciju. Svi sudionici intervjuja istaknuli su njezin rad kao temelj postojanja KUD-a „Zvir“.

Na temelju podataka s terena Alenka Juretić je dobila podatke o dijelovima i izgledu grobničke narodne nošnje koja nigdje nije u potpunosti sačuvana, a u literaturi o njoj ima vrlo malo podataka. Na temelju sakupljenih podataka, pomoći vanjskih suradnika i financiranja lokalne zajednice ostvarena je rekonstrukcija blagdanske muške i ženske narodne nošnje. Takav poduhvat omogućio je autentičnije folklorne nastupe KUD-a.

Daljnijim istraživanjima dobiveni su podaci o grobničkim narodnim plesovima: *tancu po hrvacki, potresujki, mazurki i šetepašu*. Ovi su se plesovi na području Grobnišćine prestali plesati krajem Drugog svjetskog rata, ali radom KUD-a vraćeni su u život. Prema koracima izvornih plesova, voditeljice folklorne skupine osmišljavale su koreografije koje je KUD „Zvir“ izvodio na raznim smotrama folkloru diljem Hrvatske, Europe te u Americi i pritom prezentirao folklorne elemente Grobnišćine široj publici. Održavajući folklornu tradiciju „Zvir“ je i sam organizirao međunarodnu smotru folkloru „Zatancajmo po domaći“. Pri tome KUD također izvodi i narodne plesove ostalih dijelova Hrvatske.

Osim odrasle folklorne skupine, pri KUD-u „Zvir“ djeluje i dječja folklorna skupina. Postojanje dječje skupine iznimno je važno radi održavanja broja članova jer je vrlo vjerojatno da će djeca koja su bila u doticaju s tradicionalnim plesovima i pjesmama, svoje članstvo nastaviti i u starijoj dobi. To potkrepljuje činjenica da je većina članova, koji su sudjelovali u istraživanju, u KUD-u od svoje rane dobi. Također je važno dječji uzrast upoznati s folklornom baštinom kako ne bi došlo do zamiranja poznavanja narodnih običaja. Svjesni važnosti prenošenja znanja na mlađe naraštaje, KUD je organizirao festival dječjeg stvaralaštva „Grobnički tići kantaju“.

Zahvaljujući festivalu, ali i glazbenom tečaju koji se održavao u sklopu KUD-a nastala je ideja o osnivanju vokalne skupine. Vokalna skupina izvodi narodne napjeve cijele Hrvatske i tradicionalne napjeve Grobnišćine. Oni su sačuvani zahvaljujući snimkama na kojima je

Alenka Juretić snimala svoje kazivače kako pjevaju. Napjeve je notno zapisala Dorotea Štifanić Mislej. Svi navedeni folklorni elementi objedinjuju se u izvođenju narodnih običaja. KUD „Zvir“ najviše je pažnje posvetio folklorno – scenskom prikazu *tanca pod feštun*, načinu zabave stanovnika s početka 20. stoljeća i prikazu svadbenih običaja odnosno grobničkog pira.

Kroz upitnik koji su ispunjavali članovi KUD-a htjelo se dobiti podatke o njihovim osjećajima vezanim uz KUD i uvid u to koliko je „Zvir“ važan za njih kao individue. Prema podacima može se zaključiti da svi članovi osjećaju KUD „Zvir“ kao dio svog identiteta. Također se može zaključiti da KUD djeluje pozitivno na članove. Kao što jedna od sudionica intervjua objašnjava da učenje narodnih plesova obogaćuje znanja i vještine članova što dobro utječe na njihovo fizičko i psihičko stanje, tako se i članovi izjašnjavaju navodeći da KUD kod njih potiče pozitivne emocije poput veselja, sreće, ljubavi i zajedništva. Može se zaključiti da je KUD „Zvir“ iznimno djelovao na to da članovi nauče cijeniti folklornu baštinu svojeg kraja te kulturu ostalih krajeva. Također kroz mnogobrojne nastupe i manifestacije nastoji približiti folklornu tradiciju Grobnišćine svojim mještanima, ali i publici diljem Hrvatske.

PRILOZI

Prilog 1. Primjerak upitnika koji su ispunjavali članovi KUD-a „Zvir“

UPITNIK

1. Ime i prezime ili inicijali imena i prezime _____

2. Datum i godina rođenja _____

3. Mjesto rođenja _____

4. Živate li od rođenja na Grobniku? _____

5. Ako ne, kada ste se doselili na Grobnik? _____

6. Stručna sprema (zaokružite) OŠ SŠ VŠS VSS

7. Kada ste se pridružili KUD-u „Zvir“?

8. Što Vas je potaklo na to da se uključite u KUD „Zvir“?

9. Koliko ste godina član KUD-a? _____

10. Jesu li Vaši roditelji bili članovi KUD-a „Zvir“? _____

11. Jesu li Vaši roditelji poticali Vašu aktivnost u KUD-u „Zvir“?

12. Jeste li putovali s KUD-om „Zvir“? _____

13. Na koji način su se Vaša putovanja financirala? _____

14. Smatrate li da ste kao dijete živjeli u financijski dobrostojećoj obitelji?

15. Smatrate li da je lokalna uprava podupirala rad KUD-a „Zvir“ u vrijeme kada ste se priključili i na koji način?

16. Smatrate li da lokalna uprava podupire rad KUD-a „Zvir“ u današnje vrijeme i na koji način?

17. Što za Vas znači biti članom KUD-a „Zvir“?

18. Smatrate li da je članstvo u KUD-u „Zvir“ dio Vašeg identiteta?

19. Ako da, na koji način je KUD „Zvir“ dio Vašeg identiteta?

20. Kakve osjećaje u Vama budi KUD „Zvir“?

21. Navedite prednosti sudjelovanja u KUD-u „Zvir“?

22. Navedite nedostatke sudjelovanja u KUD-u „Zvir“?

23. Što ste mogli naučiti kroz sudjelovanje u KUD-u „Zvir“?

24. Na koji način Vam znanja stečena u KUD-u „Zvir“ koriste u svakodnevnom životu?

25. Jesu li Vaši bliski prijatelji članovi KUD-a „Zvir“?

26. Pomaže li vam sudjelovanje u KUD-u „Zvir“ da bolje razumijete grobničke običaje?

27. Na koji način KUD „Zvir“ pomaže očuvanje grobničke kulturne baštine?

28. Što bi Vas moglo prisiliti da odustanete od KUD-a „Zvir“?

29. Navedite nekoliko prijedloga kako bi se po Vama rad KUD-a „Zvir“ mogao unaprijediti.

30. Opišite svoju najljepšu uspomenu koja Vas veže uz KUD „Zvir“.

LITERATURA

Primarni izvori:

- G.J.P. (1960.), Dražice, spol: žensko (intervju)
M.M.D. (1988.), Dražice, spol: žensko (intervju)
D.J. (1991.), Jelenje, spol: muško (intervju)
N.N. (1984.), Jelenje, spol: žensko (upitnik)
N.N. (1976.), Jelenje, spol: žensko (upitnik)
N.N. (1992.), Jelenje, spol: žensko (upitnik)
N.N. (1975.), Jelenje, spol: žensko (upitnik)
N.N. (1960.), Jelenje, spol: žensko (upitnik)
N.N. (1973.), Jelenje, spol: žensko (upitnik)
N.N. (1997.), Jelenje, spol: žensko (upitnik)
N.N. (1991.), Jelenje, spol: muško (upitnik)
N.N. (2001.), Jelenje, spol: žensko (upitnik)
N.N. (1987.), Jelenje, spol: žensko (upitnik)

URL: https://www.youtube.com/watch?v=JGTaL_JqJmI (preuzeto 20.8.2021.)

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=94IJ7RmnGVc> (preuzeto 1.9.2021.)

Sekundarna literatura:

1. Čaleta Joško, *Tradicijska glazbala*, Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha, Zagreb, Barbat [etc.], 2001.
2. Fućak Biserka, *Spomenar gromiških običajih*, Rijeka, Adamić, 2003.
3. Galin Krešimir, Galin Mladen, *Izuzetne kulturne i povijesne značajke Grobnišćine*, Grobnički zbornik sv. 9., Rijeka, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 2013.
4. Gortan-Carlin Ivana Paula, Pace Alessandro, Denac Olga, *Glazba i običaji*, Izabrani izričaji u regiji Alpe-Adria, Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2014.

5. Ivančan Ivan, *Narodni plesovi Hrvatske*, Zagreb, Savez Muzičkih društava Hrvatske, 1964.
6. Ivančić Sanja, *Nakit u hrvatskoj pučkoj kulturi i tradiciji*, Hrvatska tradicijska kultura: na razmeđu svjetova i epoha, Zagreb, Barbat [etc.], 2001.
7. Jardas Ivo, *Kastavština, Građa o narodnom životu i običajima u kastavskom govoru*, Zagreb, JAZU, 1957.
8. Juretić Alenka, *Grobnički luštrini*, Jelenje, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine 2004.
9. Juretić Alenka, *Projekt rekonstrukcije grobničkih nošnji*, Grobnički zbornik sv. 5, Rijeka, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 1998.
10. Kottak Conrad P., *Cultural anthropology*, McGraw-Hill Education, 2006.
11. Kottak Conrad P., *Window on humanity: a concise introduction to anthropology*, New York, The McGraw-Hill, 2010.
12. Lozica Ivan, *Zapisano i napisano: folkloristički spisi*, Zagreb, AGM, 2008.
13. Lukanić Stanislav, *Kroz grobničku prošlost*, Sušačka revija br. 61., 2008. (preuzeto 12.10. 2020. <http://klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=61&C=21>).
14. Lukežić Irvin, *Grobnička narodna nošnja*, Grobnički zbornik sv. 5, Rijeka, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 1998.
15. Lukežić Irvin, *Stari grobnički zanati*, Grobnički zbornik sv. 3, Rijeka, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 1994.
16. Margetić Lujo, *Iz starije grobničke povijesti*, Grobnički zbornik sv. 4, Rijeka, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 1996.
17. Margetić Lujo, *Tradicija bitke s Tatarima (1242. god.)*, Grobnički zbornik sv. 2, Rijeka, Odbor za obilježavanje 750. obljetnice boja Hrvata s Tatarima na Grobničkom polju, 1992.
18. Marošević Gordana, *Folklorna glazba*, , Hrvatska tradicijska kultura: na razmeđu svjetova i epoha, Zagreb, Barbat [etc.], 2001.
19. Maršanić Ada, *Kako se j prvo živelo*, Grobnički zbornik sv. 5, Rijeka, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 1998.
20. Muckle Robert J., Tubelle de Gonzalez Laura, *Through the Lens of Anthropology*, Toronto, University of Toronto Press, 2016.
21. Polić-Tadejević Alma, *Grobničke „mlikarice“*, Grobnički zbornik sv. 3, Rijeka, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 1994.

22. Potkonjak Sanja, *Teren za etnologe početnike*, Zagreb, HED, 2014.
23. Radauš-Ribarić Jelka, *Hrvatske narodne nošnje*, Zagreb, Libar, 2013.
24. Rihtman-Auguštin Dunja, *Istraživanje folkloru i kulturna praksa*, Folkloristička čitanka, Zagreb, AGM, 2010.
25. Štifanić Mislej Dorotea, *Od „Višnjice“ do „Zakantajmo mi dva“*, Grobnički luštrini, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, Jelenje, 2004.
26. Štifanić Mislej Dorotea, *Tradicijska narodna glazbala Grobnišćine*, Grobnički luštrini, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, Jelenje, 2004.
27. Tadejević Vinko, *Ovčarstvo Grobnišćine – Povijest i perspektive*, Grobnički zbornik sv. 4, Rijeka, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 1996.
28. Thoms Wiliam J., *Folklor*, Folkloristička čitanka, Zagreb, AGM, 2010.
29. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=20034> (preuzeto 28.9.2020.)
30. URL:
<https://www.facebook.com/kud.lanterna/photos/a.575711142770831/575711276104151>
31. URL: <https://www.facebook.com/KUD-Zvir-Jelenje-1626450134302645/> (preuzeto 12. 6. 2020.)
32. URL: <https://www.jelenje.hr/novosti/iz-medija/1396-novi-list-ucitelica-cetrdeset-let-uz-grobnicki-kanat-ples-i-tice> (preuzeto 21.8.2021.)
33. URL: <https://www.jelenje.hr/novosti/iz-medija/791-primorski-novi-list-reportaza-o-kud-u-zvir-i-alenki-juretic> (preuzeto 12.1.2021.)
34. URL: <https://www.novolist.hr/rijeka-regija/rijeka/tradicijske-grobnicke-frizure-vlasi-na-puf-cuf-i-na-rodul/> (preuzeto 13.8.2021.)
35. URL: <https://www.riprsten.com/jelenje/zatancajmo-po-domaci> (preuzeto 14.8.2021.)
36. URL: https://www.youtube.com/watch?v=JL_ZjrWKqx0 (preuzeto 15.5. 2021.)
37. Vitez Zorica, Muraj Aleksandra, *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha*, Zagreb, Barbat [etc.], 2001.
38. Vitez Zorica, *Narodni običaji*, Hrvatska tradicijska kultura: na razmeđu svjetova i epoha, Zagreb, Barbat [etc.], 2001.
39. Zebec Tvrtko, *Folklorni ples*, Hrvatska tradicijska kultura: na razmeđu svjetova i epoha, Zagreb, Barbat [etc.], 2001.
40. Zebec Tvrtko, *Potresujka – suvremeni biser tradicije Kvarnerskog primorja i Istre*, Zbornik za narodni život i običaje 59, (2017.)

